

475-181

ΓΙΩΡΓΟΥ Χ. ΧΙΟΝΙΔΗ

P. Z...

**ΠΕΡΙΓΡΑΜΜΑ
ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΤΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ**

Ἀνάτυπο ἀπὸ τὸ περιοδικὸ
«Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς»
Τόμ. 65(1982)

956

0

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 1982

Δημόσια Κεντρικὴ Βιβλιοθήκη Βέροιας

GRYER-00865

ΔΩΡΕΑ
Γ.Χ. ΧΙΟΝΙΔΗ

✓

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ
Αριθμός Εισαγωγής: 46636
Παραπομπή Εισαγωγής: 20-9-83
Αριθμός Αποθήκης: 98194956 ΤΙΣΒ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Γεώργιος Χ. Χιονίδης

Περιγραφή
τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας
τῆς Βέροιας

0140049334

Προλεγόμενα

Τό δημοσίευμα πού ἀκολουθεῖ ἀπετέλεσε τό κείμενο διαλέξεώς μου, πού ἔγινε στή Βέροια, στίς 16.3.1982, στά πλαίσια τῆς σειρᾶς ὁμιλιῶν τοῦ «Πνευματικοῦ Κέντρου» τῆς μητροπόλεως τῆς Βέροιας-Νάουσας, καί στή Θεσσαλονίκη, στίς 31.3.1982, σέ αἶθουσα τοῦ ξενοδοχείου «Ἡλέκτρα Παλλᾶς», μέ πρωτοβουλία τοῦ συλλόγου τῶν Βεροιεῶν τῆς πόλεως αὐτῆς.

Κρίθηκε ὅτι ἔπρεπε νά δημοσιευθεῖ (τό κείμενο τῆς ὁμιλίας) στόν «Γρηγόριο Παλαμά», γιατί εἶναι πιθανό νά εἶναι χρήσιμο, ἰδιαίτερα σ' ὅσους ἐπιδιώκουν μιά πρόχειρη ἐνημέρωση στό θέμα αὐτό. Βέβαια, πρίν εἴκοσι ἕνα χρόνια (1961), προηγήθηκε ἡ ἔκδοση συνοπτικῆς μελέτης μου, μέ τίτλο «Σύντομη ἱστορία τοῦ Χριστιανισμοῦ στήν περιοχή τῆς Βέροιας» (Βέροια 1961, ἔκδοση τῆς ἀδελφότητος νεανίδων «Ὁ Πελεκάν»), ἀπό τότε ὅμως ἀποκτήσαμε πολλές καί ἀξιόλογες, νέες πληροφορίες, πού τίς χρησιμοποιοῦ καί ἐδῶ καί ἔτσι τό κείμενο τοῦτο τῆς ὁμιλίας δίνει μιά πιο πλήρη καί ἐνημερωμένη εἰκόνα γιά τό θέμα. Πάντως, ἔχω συμπεριλάβει ἀρκετά στοιχεῖα γιά τό ἴδιο ἀντικείμενο καί στούς 1ο καί 2ο τόμους τοῦ βιβλίου μου «Ἱστορία τῆς Βέροιας» (Βέροια 1960 καί Θεσσαλονίκη 1970, ἀντίστοιχα) καί τό ἴδιο θά κάμω καί στόν 3ο καί τελευταῖο τόμο (Τουρκοκρατία) τῆς ἴδιας ἐργασίας μου.

Πρέπει νά σημειώσω καί ἐδῶ, ὅτι εἶναι στήν πρόθεσή μου νά καταπιασθῶ μελλοντικά πιο διεξοδικά μέ το ζήτημα τοῦτο καί νά γράψω εἰδική μονογραφία, πού θά περιλαμβάνει ἀναλυτικά τήν ἱστορία τοῦ

Χριστιανισμού στην πόλη και στην περιοχή της Βέροιας (δηλαδή της 'Ημαθίας), όπου θά γίνει και η αναφορά της σχετικής, πλούσιας βιβλιογραφίας. 'Εδῶ, τό κείμενο δημοσιεύεται ὅπως γράφτηκε ἀρχικά καί διαβάστηκε.

I. Εἰσαγωγικά

Θά προσπαθήσω νά δώσω ἕνα περίγραμμα ἀπό τήν ἐξαιρετικά πολυκύμαντη καί πλούσια σέ γεγονότα ἐκκλησιαστική ἱστορία τῆς Βέροιας.

Χρειάζεται ὅμως νά ξεκαθαρίσουμε προκαταβολικά μερικά ζητήματα: "Όταν λέμε, ἐδῶ, ἐκκλησιαστική ἱστορία τῆς Βέροιας πρέπει νά διευκρινίσουμε ὅτι ἐννοοῦμε τήν ἐξιστόρηση μονάχα τῆς θρησκείας τοῦ Χριστιανισμοῦ στήν περιοχή καί ὄχι καί τῶν ἄλλων, τῶν προχριστιανικῶν ἢ καί τῶν σύγχρονων λατρεῖων.

'Ακόμα, στό περιορισμένο χρονικό διάστημα μιᾶς ὁμιλίας, δέν μένει παρά νά γίνει, κατ' ἀνάγκη, ἡ συνοπτική διαπραγμάτευση τοῦ θέματος, δηλαδή θά ἀρκεστοῦμε στό δόσιμο ἐνός πανοράματος τῆς ἱστορίας τοῦ Χριστιανισμοῦ. Τοῦτο ὅμως θά γίνει γιά ὁλόκληρη τήν περιοχή τῆς Βέροιας καί ὄχι ἀποκλειστικά καί μόνο γιά τήν πόλη.

Μετά ἀπό αὐτό τό ξεκαθάρισμα, ἄς ἐντοπίσουμε τόν περίγυρο τῆς σημερινῆς περιπλανήσεώς μας:

Θά ἀρχίσουμε μέ τήν ἴδρυση τῆς ἐκκλησίας τῆς Βέροιας ἀπό τόν 'Απόστολο Παῦλο, θά παρακολουθήσουμε τήν ἱστορία τῆς ἐπισκοπῆς στά χρόνια τῆς Ρωμαιοκρατίας καί ὕστερα στά Βυζαντινά χρόνια. Θά ἐξετάσουμε τόν προβιβασμό τῆς ἐπισκοπῆς σέ μητρόπολη καί ὕστερα θά ἐξετάσουμε τή δύσκολη ἱστορική πορεία τῆς στήν πεντακοσιάχρονη σχεδόν μαρτυρική Τουρκοκρατία. Καί θά καταλήξουμε μέ μιᾶ σύντομη ἀναδρομή στά τελευταῖα ἐβδομήντα χρόνια (1912-1982).

"Υστερα, θά ἀσχοληθοῦμε μέ τά μοναστήρια καί τίς ἐκκλησιές τῆς Βέροιας.

Καί τέλος, θά δοῦμε ποιοί ἅγιοι, ὁσιοι, μάρτυρες καί σημαντικοί ἱερωμένοι γεννήθηκαν ἢ ἐζησαν καί ἐδρασαν στήν περιφέρεια τῆς Βέροιας.

II. Στά χρόνια τῆς Ρωμαιοκρατίας

1. 'Από τίς Πράξεις τῶν 'Αποστόλων (κεφ. ιζ', 10-15 καί κεφ. κ', 1-4), ὅπως καί ἀπό τίς 'Επιστολές (πρός Ρωμαίους, κεφ. ιστ', 21 καί πρόσ Κορινθίους, Β', κεφ. η', 18) μαθαίνομε ὅτι ὁ 'Απόστολος τῶν 'Εθνῶν Παῦλος ἦλθε στή Βέροια δύο φορές ὅπως ὁποῦντε καί ὄχι μονάχα μία, ὅπως νομίζουν οἱ περισσότεροί ἀνίδεοι. Εἶναι, ἐξάλλου, γνωστό ὅτι ὁ Παῦλος

πέρασε από τη Μακεδονία τρεις φορές τουλάχιστο, γεγονός που κάνει πολύ πιθανή τη σκέψη να ήλθε και στην πόλη μας τρεις φορές.

Ἡ πρώτη ἐπίσκεψή του στή Βέροια ἐντάσσεται στά πλαίσια τῆς δεύτερης περιόδου του. Σ' αὐτήν ἀναφέρεται συγκεκριμένα καί τό γνωστό χωρίο τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων. Πρέπει νά συνέβηκε τό 50 ἢ τό 51 μ.Χ.

Ἡ δεύτερη, σίγουρη, ἀφιξη τοῦ Ἀποστόλου πρέπει νά πραγματοποιήθηκε τό 57 μ.Χ. ὅταν ἔκαμε τήν τρίτη προσπάθειά του γιά τή διάδοση καί τήν ἐνδυνάμωση τοῦ Χριστιανισμοῦ στή Μακεδονία. Προηγήθηκε ἡ δεύτερη περίοδος τοῦ Παύλου (στή Μακεδονία), τό 56 μ.Χ., ὁπότε εἶναι πιθανό νά ἐπισκέφθηκε καί πάλι τή Βέροια, ἀλλά γιά τό ἐνδεχόμενα ἀληθινό τοῦτο γεγονός ἢ γιά τήν πιθανά ἀληθινή τοῦτη ὑπόθεση, δέν ἔχομε εἰδήσεις.

Θά πρέπει νά σημειώσουμε ὅτι μέ τήν πρώτη ἐπίσκεψη τοῦ Ἀποστόλου στήν πόλη μας σχετίζεται τό λεγόμενο «Βῆμα τοῦ Ἀποστόλου Παύλου», ἐνῶ μέ τή δεύτερη τό γεγονός ὅτι ὁ Παῦλος φεύγοντας πῆρε μαζί του καί τόν Βεροιώτη Σωσίπατρο, πού ἦταν μαθητής του.

Θά ἀσχοληθοῦμε περισσότερο μέ τήν πρώτη ἐμφάνιση τοῦ Ἀποστόλου στή Βέροια, γιατί εἶναι πολύ σημαντικό γεγονός γιά τήν ἐκκλησιαστική ἀλλά καί γιά τή γενικότερη ἱστορία τοῦ τόπου μας. Ἀρκεῖ νά ὑπενθυμίσω ὅτι μέχρι πρὶν 20 χρόνια ἡ μόνη, σχεδόν, σίγουρη ἀναφορά τῆς πόλεως μας στά ἄρθρα (λήμματα) τῶν ξένων ἀλλά συχνά καί τῶν ἐλληνικῶν ἐγκυκλοπαιδεϊῶν, γινόταν γιά νά σημειωθεῖ κυρίως ἡ ἀφιξη τοῦ Παύλου στή Βέροια. Σέ τοῦτο συντελοῦσε βέβαια καί τό γεγονός ὅτι ἡ τόσο σπουδαία καί ἐπεισοδιακή ἱστορία τῆς πόλεως μας καλυπτόταν ἀπό ἓνα πελώριο πέπλο ἀγνοίας, συγχύσεως καί ἀνακριβειῶν.

Οἱ Πράξεις τῶν Ἀποστόλων γράφουν ὅτι ὁ Ἀπόστολος παρακινήθηκε ἀπό θεῖο δρᾶμα γιά νά ἀρχίσει τή δεύτερη περίοδός του. Ἐφυγε λοιπόν ἀπό τήν Τρωάδα καί κατευθύνθηκε στή Θεσσαλονίκη, περνώντας ἀπό τή Σαμοθράκη, τοὺς Φιλίππους, τήν Ἀμφίπολη καί τήν Ἀπολλωνία.

Στή Θεσσαλονίκη πρέπει νά ἔμεινε 3 ἕως 4 ἑβδομάδες ἀλλά τελικά τόν κυνήγησαν μερικοὶ πλούσιοι καί οἱ ὁπαδοί του τόν φυγάδευσαν τή νύκτα γιά τή Βέροια, ὅπου τόν συνόδευσε, μεταξύ ἄλλων, καί ὁ Σίλας.

Ἐδῶ, πῆγε στή συναγωγή τῶν Ἰουδαίων καί δίδασκε πολλά Σάββατα. Βρῆκε κατάλληλο ὑλικό ψυχῶν, πού πρόθυμες προσπαθοῦσαν νά βροῦν τή λύτρωσή τους, ἐξετάζοντας συνεχῶς τά κείμενα. Τό κήρυγμα τοῦ γλυκοῦ καί φιλάνθρωπου Ναζωραίου ἐπιανε τόπο καί ἡ σπορά πῆγαινε βαθιά, ὅπως συμπεραίνει ὁ ἀναγνώστης τοῦ κεφαλαίου ιζ' τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων, ὅπου γράφεται ἀκόμα, ὅτι πίστεψαν πολλοὶ Ἰουδαῖοι, ὅπως καί εἰδωλολάτρεις. Οἱ Ἰουδαῖοι ὅμως τῆς Θεσσαλονίκης τό πληροφορήθηκαν τοῦτο καί ἀνησύχησαν. Ἔστειλαν λοιπόν ἀνθρώπους τους στή Βέροια καί προκάλεσαν ἐπεισόδια, ὁπότε οἱ πιστοὶ ὁπαδοί τῆς νέας θρησκείας τόν

φυγάδευσαν για την Ἀθήνα καὶ μάλιστα τὸν συνόδευσαν μερικοὶ μέχρι ἐκεῖ. Τὸ ταξίδι ἔγινε μὲ καράβι, πού πῆραν στὴν περιοχή τῆς σημερινῆς Μεθώνης.

Πρὶν ὅμως ἀσχοληθοῦμε μὲ ἄλλα ζητήματα, πού σχετίζονται μὲ τὴν ἐπίσκεψη τούτου τοῦ Ἀποστόλου, κρίνω σκόπιμο καὶ χρήσιμο νὰ ἀκούσουμε γιὰ μιὰ φορά ἀκόμα ὁλόκληρο τὸ σχετικὸ κείμενο τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων (κεφ. ιζ', 10-14), στὸ πρωτότυπό του:

«Οἱ δὲ ἀδελφοὶ εὐθέως διὰ νυκτός ἐξέπεμψαν τὸν τε Παῦλον καὶ τὸν Σίλαν εἰς Βέροϊαν, οἵτινες παραγενόμενοι εἰς τὴν συναγωγὴν τῶν Ἰουδαίων ἀπήεσαν. οὗτοι δὲ ἦσαν εὐγενέστεροι τῶν ἐν Θεσσαλονίκῃ, οἵτινες ἐδέξαντο τὸν λόγον μετὰ πάσης προθυμίας, [τό] καθ' ἡμέραν ἀνακρίνοντας τὰς γραφάς, εἰ ἔχοι ταῦτα οὕτως. πολλοὶ μὲν οὖν ἐξ αὐτῶν ἐπίστευσαν καὶ τῶν Ἑλληνίδων γυναικῶν τῶν εὐσχημόνων καὶ ἀνδρῶν οὐκ ὀλίγοι. Ὡς δὲ ἔγνωσαν οἱ ἀπὸ τῆς Θεσσαλονίκης Ἰουδαῖοι ὅτι καὶ ἐν τῇ Βεροίᾳ κατηγγέλη ὑπὸ τοῦ Παύλου ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, ἤλθον ἀκεῖ σαλεύοντες καὶ ταρασσόντες τοὺς ὄχλους. εὐθέως δὲ τότε τὸν Παῦλον ἐξαπέστειλαν οἱ ἀδελφοὶ πορεύεσθαι ἕως ἐπὶ τὴν θάλασσαν· ὑπέμεινάν τε ὃ τε Σίλας καὶ ὁ Τιμόθεος ἐκεῖ. οἱ δὲ καθιστάνοντες τὸν Παῦλον ἤγαγον ἕως Ἀθηνῶν, καὶ λαβόντες ἐντολὴν πρὸς τὸν Σίλαν καὶ τὸν Τιμόθεον ἵνα ὡς τάχιστα ἔλθωσιν πρὸς αὐτόν ἐξήεσαν».

Αὐτὴ ἡ καθημερινὴ ἐξέταση τῶν γραφῶν ἀπὸ τοὺς Βεροιώτες ἀκροατές τοῦ Παύλου ἔδωσε τὴν ἀφορμὴ νὰ δημιουργηθεῖ τὸν 18ο αἰῶνα αἵρεση, τῆς ὁποίας, μάλιστα, τὰ μέλη λέγονται «Βεροϊανοί», γιατί ἀσχολοῦνται καθημερινὰ μὲ τὴν ἀποστήθιση καὶ τὴ μελέτη ὁρισμένων ἐδαφίων τῆς Ἀγίας Γραφῆς. Ὑπάρχουν καὶ σήμερα ὁπαδοὶ τῆς αἵρέσεως αὐτῆς, πού ἔχει σάν ἰδρυτὴ τῆς τὸν Σκῶτο πρεσβυτεριανὸ ἱερέα Ἰωάννη Barklay.

Ἡ συναγωγὴ τῶν Ἰουδαίων ἦταν κτισμένη ἔξω ἀπὸ τὴν τότε κυρίως πόλη καὶ πιθανότατα κοντὰ στὸ σημεῖο, πού βρίσκεται καὶ σήμερα τὸ «Βῆμα τοῦ Ἀποστόλου Παύλου» (πού ἔγινε μὲ τὴ φροντίδα τῆς δ. Ὁλγας Μιχαηλίδου). Δέν εἶναι, πάντως, δυνατό νὰ συνεχίστηκε τὸ καθημερινὸ κήρυγμα τοῦ Παύλου στὴ συναγωγὴ, μιὰ καὶ οἱ Ἰουδαῖοι συναθροίζονταν ἐκεῖ μονάχα τὸ Σάββατο, τουλάχιστο στὸν κανόνα, καὶ δέν εἶναι πολὺ πιθανὸ νὰ ἐπιτράπηκε κατ' ἐξαίρεση ἡ χρησιμοποίησή της καθημερινά, ἀφοῦ μάλιστα ὁ Χριστιανισμὸς ἦταν διαφορετικὴ θρησκεία ἀπὸ τὸν Ἰουδαϊσμό. Ἀλλ' ὅμως, πῶς εἶναι δυνατό νὰ παρακολούθησαν τὸ κήρυγμα στὴ συναγωγὴ καὶ οἱ εἰδωλολάτρες, πού πίστεψαν, σύμφωνα μὲ τὸ κείμενο τῶν Πράξεων; Ἐκτός πιά ἂν ἀλλαξοπίστησαν, ἢ ἀνεχόντουσαν τὸ κήρυγμα, καὶ οἱ ἱερωμένοι προύχοντες τῶν Ἰουδαίων τῆς Βέροιας καὶ γι' αὐτό, ἴσως νὰ χρειάστηκε νὰ ἔλθουν στὴν πόλη μας Ἰουδαῖοι ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη, οἱ ὁποῖοι καὶ προκάλεσαν τίς φασαρίες ἐναντίον τοῦ Παύλου. Ἀς μὴν ἀγνοοῦμε ὅτι ἡ χάβρα τῶν Ἰουδαίων βρισκόταν (ὅπου καὶ τώρα) στὴν

περιοχή, πού ἀρχίζει πίσω ἀπό τή σημερινή λέσχη Ἀξιωματικῶν ἢ πίσω ἀπό τήν πλατεία Δικαστηρίων-Ὁρολογίου, δηλαδή σέ ἀπόσταση λίγων ἑκατοντάδων μέτρων ἀπό τό «Βῆμα». Ἀκόμα, ξέρομε ὅτι στή θέση τοῦ καί σήμερα σωζόμενου τούρκικου τζαμιοῦ («Μενδρεσέ»), πού βρίσκεται νοτιανατολικά τοῦ 3ου δημοτικοῦ σχολείου, ὑπῆρχε σύμφωνα μέ τήν παράδοση παλαιοχριστιανική ἐκκλησία, πού ἦταν ἀφιερωμένη στόν ἀπόστολο Παῦλο.

Ἡ περιοχή τούτη χρησιμοποιήθηκε γιά νεκροταφεῖο στά χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας καί λεγόταν «Μασάλ» ἢ (ἐξελληνισμένα) «Μουσάλα», δηλαδή τό μέρος ὅπου γίνονταν συναθροίσεις τῶν Τούρκων καί λέγονταν πολλά λόγια («μασάλια»). Τή θέση τούτη ἀναφέρει καί περιγράφει ἀναλυτικά καί ποιητικά ὁ Τούρκος περιηγητής Ἑβλιγιά Τσελεμπή, πού γύρισε ὅλη τήν ὀθωμανική αὐτοκρατορία τόν 17ον αἰῶνα καί πέρασε καί ἀπό τή Βέροια στά 1668. Ἡ διαμόρφωση τοῦ εὐρύτερου χώρου μέχρι τά πιό πάνω βρισκόμενα πλατάνια, ἦταν τότε ἐντελῶς διαφορετική. Ἀξίζει νά ἀντιγράψουμε ὅσα γράφει μέ θαυμασμό ὁ μουσουλμάνος αὐτός, σέ μετάφραση τοῦ ἐκδότη του στά ἑλληνικά τουρκολόγου κ. Βασίλη Δημητριάδη:

«Ἐπειτα ὁ τόπος τῶν συζητήσεων, ὁ τόπος λατρείας, ὁ τόπος προσευχῆς. Βρίσκεται σέ μιᾷ ἀνοιχτωσιά. Εἶναι ἓνας τόπος λατρείας, πού ὁμοίός του δέν ὑπάρχει ἄλλος στήν ὀθωμανική αὐτοκρατορία, στήν Ἀραβία ἢ στήν Περσία. Χωράει πενήντα χιλιάδες ἀνθρώπους. Εἶναι μιᾷ κοιλάδα γεμάτη γρασιδί καί τουλίπες. Γύρω τῆς ἔχει τοίχους καί, ὅπως τά τετράγωνα ἀμπέλια τῆς Περσίας, ἔχει τέσσερις πόρτες. Στό ἐσωτερικό τοῦ εὐχάριστου αὐτοῦ τόπου οἱ εὐσεβεῖς πρόγονοι κτήτορες φύτεψαν, σύμφωνα μέ τήν ἐπιστήμη τῆς γεωμετρίας, σέ εὐθεῖες σειρές χιλιάδες πανύψηλα δέντρα. Ὅλα τά τεράστια δέντρα ὑψώνουν τήν κορυφή τους ὡς τήν ἄκρη τοῦ οὐρανοῦ. Ἀπό τά φύλλα καί τά φρούτα ὅλων τῶν φουντωμένων κλαδιῶν τῶν ὑψηλῶν δέντρων ἡ σκιά τοῦ φωτοδότη ἡλίου δέν πέφτει ἐπάνω στό ἔδαφος. Εἶναι μιᾷ ὑποδειγματική κοιλάδα, καθώς ἐπάνω στήν ἐπιφάνεια τῆς γῆς τά διάφορα χρώματα τῆς πρασινάδας συνεχῶς μεταβάλλονται σάν πρασινόχρωμο βελούδο τῆς Ἑδεσσας. Τά πλάσματα τοῦ Θεοῦ πού βρίσκονται ἐδῶ ἔχουν γίνει πανύψηλα. Ἡ μαγευτική εὐωδία τῶν βαθυπράσινων κυπαρισσιῶν εὐφραίνει τήν ὄσφρηση τῶν ἀνθρώπων. Τό καθένα τους, σάν ἓνας νέος μέ πράσινο σάν σάπφειρο μανδύα, στέκεται ὄρθιο, ἐνώνοντας τά χέρια του σέ ὑπακοή πρὸς τόν δημιουργό τοῦ κόσμου, ἔτσι καθώς τό ἓνα εἶναι ὑψηλότερο ἀπό τό ἄλλο».

Τή θέση τοῦ «Βήματος» διέσωσε καί ἡ προφορική παράδοση, ἡ εὐσέβεια καί ἡ εὐλάβεια τῶν κατοίκων. Στίς ἀρχές τοῦ αἰῶνα ὑπῆρχε μιᾷ σκάλα καί γύρω εἶχαν φυτευθεῖ μερικά κυπαρίσσια, γι' αὐτό καί ἡ θέση ὀνομαζόταν «Τά πολλά τά κυπαρίσσια».

Ὑπῆρχε μιᾷ κόγχη (μέχρι τό 1924), ὅπως καί ἐκκλησιάκι μέ τρεῖς θόλους. Στόν κεντρικό βρισκόταν εἰκόνα, ἡ ὁποία ἔφερνε τή χρονολογία 1855.

Ἐξῆς κτίσθηκε ἀγίασμα καὶ τέλος ἀναγέρθηκε τὸ σωζόμενο καὶ σήμερα ἐκκλησιαστικὸ μνημεῖο.

2. Δὲν ἔχομε ἄλλες πληροφορίες γιὰ τὴν πορεία τῆς ἐκκλησίας τῆς πόλεώς μας στὰ πρῶτα χρόνια τῆς ἱστορίας της, ὅπως ἄλλωστε συμβαίνει καὶ μέ τίς περισσότερες, ἄλλες περιοχές.

Εἶπαμε πρὶν πάντων ὅτι τὸν Παῦλο ἀκολούθησε σὲ μεταγενέστερη ἐπίσκεψή του στὴν πόλιν μας ὁ μαθητὴς τους Σώπατρος, «ὁ Βεροιαῖος», ποῦ ὁ πατέρας του λεγόταν Πύρρος. (Συναντᾶμε καὶ τὴ γραφὴ Σωσίπατρος). Ὁ Βεροιώτης τοῦτος ἱσαπόστολος τοποθετήθηκε ἐπίσκοπος στὸ Ἰκόνιο τῆς Μ. Ἀσίας καὶ μαζί μέ τόν Ἰάσονα (ποῦ ἔγινε ἐπίσης Χριστιανός στή Θεσσαλονίκη) προσπάθησαν νά διαδώσουν τὴ νέα θρησκεία στήν Κέρκυρα, ὅπου ὅμως θανατώθηκαν τελικά μετὰ πολλὰ βασανιστήρια. Οἱ πιστοὶ τοῦ νησιοῦ δὲν λησμόνησαν τὴν προσφορά καὶ τὴν αὐταπάρνησή τους. Ἔτσι, ἔκτισαν ἐκκλησία στή σημερινή θέση τῆς πόλεως τῆς Κέρκυρας «Ἀνεμό-μυλος», γιὰ νά τοὺς τιμήσουν, ὅπως γίνεται καὶ μέχρι σήμερα. Σχετική μονογραφία γιὰ τὸν συμπολίτη ἅγιο ἔγραψε ὁ Βεροιώτης θεολόγος καθηγητὴς κ. Παῦλος Πυρινός, στή σειρά τῶν ἐκδόσεων τῆς μητροπόλεως τῆς Βέροιας καὶ τῆς Νάουσας. Τελευταῖα, μάλιστα, ἐπανεκδόθηκε συμπληρωμένη ἢ ἀκολουθία του, στὰ πλαίσια τῆς ἀξιέπαινης προσπάθειας τοῦ μητροπολίτη κ. Παύλου γιὰ τὴ σύγχρονη καὶ βελτιωμένη ἐκδοση τῶν ἀκολουθιῶν ὅλων τῶν τοπικῶν ἁγίων καὶ ὁσίων.

3. Σάν πρῶτο ἐπίσκοπο τῆς Βέροιας ξέρομε τόν Ὀνήσιμο, ποῦ προερχόταν ἀπὸ τὴν τάξη τῶν δούλων καὶ φέρεται ὅτι ποιῖκανε ἀπὸ τὸ 61 μέχρι τὸ 106. Ἄν τοῦτο εἶναι ἀληθινὸ ἀποτελεῖ μιὰ ἐξαιρετικὴ περίπτωση ἱεράρχη μιᾶς περιοχῆς, ποῦ ἱεράτευσε γιὰ 46 χρόνια. Πρέπει ὅμως νά σημειώσω ὅτι ὑπάρχει καὶ ἡ ἐκδοχή ὅτι πρῶτος ἐπίσκοπος τῆς Βέροιας ἦταν ἄλλος καὶ συγκεκριμένα ὁ μαθητὴς τοῦ Παύλου Κάρπος, ἐνῶ μερικοὶ ὑποστηρίζουν ὅτι τοῦτος ἀρχιεράτευσε στή Βερόη ἢ Βέροια τῆς Θράκης (τὴ σημερινή Στάρα Ζαγκόρα τῆς Βουλγαρίας) ἢ στή Βάρνα. Μιὰ τέτοια σύγχυση δὲν εἶναι ἄγνωστη στὴν ἱστορία τῶν δύο πόλεων. Ἔτσι, καὶ στίς ἡμέρες μας ἀκόμα γράφεται (καὶ μάλιστα καὶ ἀπὸ πανεπιστημιακοὺς καθηγητές) ὅτι -δῆθεν- στή Βέροια τῆς Μακεδονίας μαρτύρησαν οἱ 40 μάρτυρες Παρθένες στὰ χρόνια τοῦ εἰδωλολάτρη Ρωμαίου αὐτοκράτορα Λικινίου (δηλαδή στίς ἀρχές τοῦ 4ου αἰῶνα), ἐνῶ ἀπὸ τὴν ἀνάγνωση τοῦ σχετικοῦ συναξαρίου καὶ μέ βάση τὰ τοπογραφικὰ δεδομένα προκύπτει ἀναμφισβήτητα ὅτι τοῦτο ἔγινε στή Βερόη-Βέροια τῆς Θράκης.

4. Μερικὰ χρόνια νωρίτερα καὶ συγκεκριμένα στὰ χρόνια τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Μάρκου Αἰρηλίου Πρόβου (276-282) μαρτύρησαν στήν πόλιν μας ἡ Ἁγία Ἱερουσαλὴμ καὶ τὰ παιδιά της Σέκενδος, Σεκένδικος καὶ Κήγορος.

Ἡ Ἁγία Ἱερουσαλὴμ καταγόταν ἀπὸ πλούσια οἰκογένεια τῆς Ἀλεξάνδρειας τῆς Αἰγύπτου. Ἀπὸ τὸν γάμο της ἀπέκτησε τρία ἀγόρια, δηλαδή τὸν

Σέκενδο, τόν Σεκένδικο καί τόν Κήγορο. "Υστερα ἔμεινε χήρα, ὅποτε ἐγκατέλειψε τήν Ἀλεξάνδρεια καί μέ τά παιδιά της ἀφοσιώθηκε στή διάδοση τοῦ Χριστιανισμοῦ, ταξιδεύοντας σέ πολλές χώρες, φτάνοντας μέχρι καί τή Ρώμη. Σ' ἓνα ταξίδι της ἦλθε στήν μακεδονική Ἔδεσσα, ὅπου ἔγινε μοναχή καί κατέληξε στή Βέροια, ἡ ὁποία (σύμφωνα μέ τό συναξάρι της) ἦταν πόλη «... περιφανής καί πολλῶν ἡδέων πεπλουτισμένη», ὅπως καί «... κάστρον τῆς Μακεδονίας λαμπρόν καί περίφημον».

Ἡ Ἱερουσαλήμ ἦταν μιᾷ δραστήρια μοναχή, πού ἔδειχνε μεγάλο ζήλο γιά τή διάδοση τοῦ κηρύγματος τοῦ Ναζωραίου. Τό γεγονός τοῦτο ἔφθασε στά αὐτιά τοῦ διοικητῆ (ᾠδούκα) τῆς Θεσσαλονίκης, ὁ ὁποῖος λεγόταν Κιντιανός. Ἦρθε λοιπόν στήν πόλη μας καί κάλεσε τήν Ἱερουσαλήμ καί τά παιδιά της νά ἐμφανιστοῦν μπροστά του. "Οἱ ὁμολόγησαν μέ θάρρος τήν πίστη τους. Ἡ προσπάθεια τοῦ Ρωμαίου ἀξιωματοῦχου νά τοὺς μεταπείσει, νά ἀπαρνηθοῦν τόν Χριστό καί νά σταματήσουν τή διάδοσή του, ἔπεσε στό κενό.

Ἔτσι ἄρχισαν τά μαρτύρια καί πρῶτα τῶν ἀγοριῶν, τά ὁποῖα προσπαθοῦσε νά ἐμψυχώσει ἡ Ἱερουσαλήμ.

Πρῶτος μαρτύρησε ὁ Κήγορος. Τόν τοποθέτησαν σέ κατακόκκινη ἀπό τή φωτιά σχάρα, ἐνῶ οἱ δῆμιοι μέ ψιλές σαγίτες τρυποῦσαν τή μήτη του. Ἔτσι παρέδωσε τό πνεῦμα του τό πρῶτο παιδί της.

"Υστερα ἄρχισαν τά βασανιστήρια τοῦ Σέκενδου. Τόν ἔδεσαν χειροπόδα-ρα σέ πάσσαλο, τόν ἔδερναν μέ σιδερένια ραβδιά καί ταυτόχρονα τοποθέτησαν στό κεφάλι του περικεφαλαία σέ πυρακτωμένη κατάσταση. Ἔτσι μαρτύρησε καί αὐτό της τό παιδί.

Τελευταῖος βασανίστηκε ὁ Σεκένδικος, τόν ὁποῖον ἔδεσαν σέ ἄγρια ἄλογα, πού τά ἄφησαν νά τρέχουν πρὸς διαφορετικές κατευθύνσεις, μέ ἀποτέλεσμα νά σχιστεῖ καί νά κομματιαστεῖ τό σῶμα του.

Μετά ἀπ' ὅλα αὐτά, ἦλθε καί ἡ σειρά τῆς Ἱερουσαλήμ, τήν ὁποία καί κρέμασαν, ἐνῶ ἔχωναν σιδερένια νύχια στό σῶμα της, ἀλλά χρειάστηκαν καί ἄλλοι βασανισμοί γιά νά ὑποκύψει ἡ Ἁγία.

Οἱ Βεροιώτες Χριστιανοί μάζεψαν τά σῶματα τῶν μαρτύρων καί τά ἔθαψαν στό μεσημβρινό τμήμα τῆς πόλεως, ὅπου κτίστηκε ὕστερα ἐκκλησία στό ὄνομα τῆς Ἁγίας Ἱερουσαλήμ. Εἶναι πάντως γεγονός ὅτι ὑπῆρχε ἐκκλησία στό ὄνομά της, πού κάηκε σέ μιᾷ ἀπό τίς πολλές πυρκαϊές τῆς Βέροιας, πού ἦσαν ἡ μεγαλύτερη πληγὴ καί μάλιστα τῆς, ἡ ὁποία ἐξαφάνισε καί πολλά γραπτά μνημεῖα τῆς ἱστορίας της.

Ἀς σημειώσω ἀκόμα, ὅτι ὅλα τοῦτα τά ἀγνοοῦσαμε μέχρι τό 1935, ὅποτε πρωτοτυπώθηκε ἡ ἀκολουθία καί ὁ βίος της, πού ἀνακάλυψε ὁ δάσκαλος καί ἱερομόναχος τῆς μονῆς Προδρόμου Βεροίας Ἰωαννίκιος (Ἰωάννης Μηλιόπουλος), μέ τή φροντίδα τοῦ τότε μητροπολίτη Πολύκαρπου Σακελλαρόπουλου. Τελευταία, ξανατυπώθηκε τούτη (μέ προσθήκες) στήν προαναφερμένη

σειρά τῶν ἐκδόσεων τῆς μητροπόλεώς μας.

Ἄν δεχτοῦμε τὴν ἀποψη τοῦ πρώτου ἐκδότη τῆς ἀκολουθίας, πρὸς τιμὴ τῆς Ἱερουσαλὴμ γινόταν στὴ Βέροια μεγάλο πανηγύρι, στὶς 4 Σεπτεμβρίου. Σὲ τοῦτο μαζεύονταν Χριστιανοὶ ἀπὸ τῆ γύρω περιοχῆ. Ἐξάλλου, στή βιογραφία τῆς μάρτυρος ἀναφέρονται πολλὰ θαύματά της. Ἡ ἁγία Ἱερουσαλὴμ λατρευόταν καὶ στὴ Θεσσαλονίκη, ὅπου ὑπῆρχε καὶ ἐκκλησία της, πού πρέπει νά κάηκε.

5. Γιά νά κλείσουμε τὴν ἐξιστόρηση τῶν Ρωμαϊκῶν Χρόνων πρέπει νά σημειώσουμε ὅτι ἀναφέρεται σάν ἐπίσκοπος τῆς πόλεώς μας καὶ ὁ Ἀντώνιος, πού πῆρε μέρος στὴν Α΄ Οἰκουμενικὴ Σύνοδο (στό 325), ἀλλὰ ὑπάρχουν σοβαρές ἀμφισβητήσεις ἂν πρόκειται γιὰ ἐπίσκοπο τῆς μακεδονικῆς Βέροιας. Οἱ πηγές καὶ οἱ συγγραφεῖς συμφωνοῦν ὅτι ἄλλος ἐπίσκοπος ἦταν ὁ Γερόντιος, πού συμμετεῖχε στὴ Σύνοδο τῆς Σαρδικῆς καὶ ὑπογράφει καὶ αὐτός (347) τίς σχετικὲς ἐπιστολές, πού στάλθηκαν πρὸς τίς Χριστιανικὲς ἐκκλησίες. Ἐντούτοις, μερικοὶ θεωροῦν καὶ αὐτόν σάν ἐπίσκοπο τῆς θρακικῆς Βερόης-Βέροιας. Γιά ἕναν ἄλλο ἐπίσκοπο, πού ἀναφέρεται (στά 369) σάν ἀρχιερέας τῆς πόλεώς μας, τὸν Δημόφιλο, πρέπει νά παρατηρήσουμε ὅτι πρόκειται ὡπασδήποτε γιὰ ποιμένα τῆς θρακικῆς Βερόης.

III. Βυζαντινά χρόνια

Θά μποῦμε τώρα στὴν ἐξέταση τῆς ἱστορίας τῆς ἐκκλησίας τῆς Βέροιας στὰ Βυζαντινά Χρόνια.

1. Γιά τὴν ἐποχὴ τούτη ἔχομε περισσότερες πληροφορίες γιὰ τοὺς ἀρχιερεῖς της.

Ἔτσι γνωρίζομε:

Τὸν Λουκά, στά 431 ἢ 441. Πῆρε μέρος στὴ Σύνοδο τῆς Ἐφέσου, πού - ὅπως εἶναι γνωστό- χαρακτηρίστηκε σάν «ληστρική». Στά σχετικὰ πρακτικὰ ὑπογράφει ὡς: «Λουκάς, ἐπίσκοπος Βεροίας, Μακεδονίας πρώτης».

Μερικοὶ ἀναφέρουν σάν ἐπίσκοπο τῆς πόλεώς μας καὶ ἄλλον (ἢ καὶ τὸν ἴδιο) ἀρχιερέα γιὰ τὸν χρόνο 451, ὁπότε ἐγινε ἡ Δ΄ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος, τῆς Χαλκηδόνας. Στὴν ἴδια ὁμως Σύνοδο ὑπογράφει σάν ἐπίσκοπος τῆς Βέροιας καὶ ὁ Σεβαστιανός, ὅπως καὶ ἕνας τρίτος, ὁ Θεόκτιστος. Τό πῶς πιθανὸ εἶναι ὅτι ὁ δεύτερος Λουκάς ἦταν ἐπίσκοπος τῆς Βερόης-Βέροιας τῆς Θράκης, ὁ Σεβαστιανός τῆς μακεδονικῆς Βέροιας καὶ ὁ Θεόκτιστος τῆς Βέροιας τῆς Συρίας, τοῦ σημερινοῦ Χαλεπιοῦ.

2. Πρέπει ὁμως νά σημειώσουμε ἀκόμα ὅτι καὶ ἡ περιοχὴ τῆς Βέροιας δέν ἀποτελοῦσε πιά τμῆμα τῆς πρώτης μακεδονικῆς ἐπαρχίας ἀλλὰ ἀνῆκε στὴ διοίκηση τῶν Μοισιῶν καὶ ὕστερα τῆς Μακεδονίας, πού συμπεριλαμβάνόταν στό Ἀνατολικό Ἰλλυρικό, τὸ ὁποῖο ἀνῆκε στό Ἀνατολικό

Κράτος. 'Εκείνο πού έχει σημασία για τήν ἐκκλησιαστική ἱστορία τοῦ τόπου μας, εἶναι ὅτι καί ἡ ἐπισκοπή τῆς Βέροιας (πού ὑπαγόταν στήν ἀρχιεπισκοπή τῆς Θεσσαλονίκης) ἦταν στή δικαιοδοσία τοῦ Πάπα, γιατί ὁ ἀρχιεπίσκοπος τῆς Θεσσαλονίκης θεωροῦνταν ἀντιπρόσωπος τοῦ Πάπα σ' ὁλόκληρο τό 'Ιλλυρικό καί ὁ θεσμός τοῦτος εἶναι γνωστός σάν τό «Βικαριᾶτον τῆς Θεσσαλονίκης». Ὑστερα δημιουργήθηκε ὁ νέος διοικητικός θεσμός τῶν «Θεμάτων». Ἀπό τίς πληροφορίες πού ἔχομε, ξέρομε ὅτι ἡ Βέροια ἦταν ἔδρα ἰδιαίτερου θέματος στά τέλη τοῦ 10ου ἢ 11ου αἰώνα, ὅποτε ἀναφέρεται ὁ «στρατηγός» τῆς (βλ. τό Τακτικό τοῦ 'Εσκοριάλ (971-975), δημοσιευμένο (1972) ἀπό τόν καθηγητή κ. Νικ. Οἰκονομίδη, μαζί μέ ἄλλα). Πάντως, ἡ ἀπόσπαση ὁλόκληρου τοῦ 'Ιλλυρικοῦ καί συνεπῶς καί τῆς ἐκκλησίας τῆς Βέροιας ἀπό τή δικαιοδοσία τοῦ Πάπα ἐγινε μόλις περί τά μέσα τοῦ 8ου αἰώνα, ὅποτε ὑπῆχθη καί πιά στόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

3. Ἀλλά ἄς ἐπανέλθουμε πάλι στήν ἀναζήτηση πληροφοριῶν γιά τούς ἐπισκόπους τῆς Βέροιας.

Ὑστερα ἀκολουθεῖ ὁ ἀρχιερέας Τιμόθεος, πού πῆρε μέρος στήν 5ῃ Σύνοδο, στά 536. Τό ἀξιοσημεῖωτο καί ἀξιοπερίεργο εἶναι ὅτι ὁ Τιμόθεος ὑπέγραψε σάν μητροπολίτης, καί ὄχι σάν ἐπίσκοπος. Κατόπιν ἔχομε κενό πολλῶν χρόνων καί τελικά συναντᾶμε τόν 'Ιωσήφ, στά 879, νά ὑπογράφει στά πρακτικά, πού καταδίκασαν τόν πολύ Φώτιο.

Μετά παρουσιάζεται πάλι μεγάλο χάσμα στίς πληροφορίες μας, γιά τρεῖς αἰῶνες. Τελευταῖα ὅμως γεφυρώθηκε, κάπως, τοῦτο, γιατί μάθαμε τό ὄνομα τοῦ ἐπισκόπου Βασιλείου, τοῦ ὁποίου σώθηκε ἡ σφραγίδα, πού εἶναι τοῦ δεύτερου μισοῦ τοῦ 11ου αἰώνα. Ἐξάλλου, ἐπίσκοπος Βασίλειος ἀναφέρεται καί σέ μαρμάρινη ἐπιγραφή, πού διασώζεται στήν ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Ἀννας τῆς ἐνορίας τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τῆς Βέροιας, ἐκτός ἂν πρόκειται γιά δύο διαφορετικούς ἐπισκόπους. Καί τοῦτο δέν πρέπει νά ἀποκλείεται. Τήν πληροφορία τούτη ὀφείλω στόν βυζαντινολόγο κ. Θανάση Παπαζῶτο καί στόν σχεδιαστή κ. Ἀργύρη Κούντουρα, τούς ὁποίους εὐχαριστῶ καί ἀπ' ἐδῶ.

Ὑστερα ἔχομε πάλι κενό ἀρκετῶν χρόνων. Εἶναι ἡ ἐποχή τῶν σταυροφοριῶν, πού ἦσαν προάγγελος τῆς πτώσεως τῆς βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας.

Στά χρόνια τῆς τέταρτης σταυροφορίας, οἱ Φράγκοι κατέλαβαν καί τήν περιοχή τῆς Βέροιας. Γιά τήν ἐποχή ἐκείνη ξέρομε τό ὄνομα ἑνός μονάχα ξένου ἀρχιερέα. Λεγόταν Γουαρίνος καί διετέλεσε ἐπίσκοπός τῆς στά χρόνια 1204-1206. Κατόπι ἐκλέχτηκε ἀρχιεπίσκοπος τῆς Θεσσαλονίκης, ἀλλά ἡ ἐκλογή του ἄργησε νά ἀναγνωρισθεῖ καί νά ἐπικυρωθεῖ καί συνεπῶς εἶναι πολύ πιθανό (ὅλον τοῦτον τόν χρόνο) νά παρέμεινε στή Βέροια.

Ὁ ἐπόμενος γνωστός ἀρχιερέας ἦταν ὁ Λέων, τόν ὁποῖον γνωρίζομε ἀπό

τήν υπογραφή του σέ έγγραφο της Συνόδου τοῦ 1280, σέ ἐπιστολές πρὸς τὸν Πάπα Γρηγόριο, τὸν 10ο, καὶ σ' ἄλλες πράξεις. Τό ἀξιοσημείωτο εἶναι ὅτι καὶ τοῦτος (ὅπως νωρίτερα καὶ ὁ Τιμόθεος) υπογράφει καὶ ὡς μητροπολίτης ἢ ὡς ἀρχιεπίσκοπος, καίτοι, ἀπ' ὅσα γνωρίζομε, ἡ Βέροια προήχθηκε σέ μητρόπολη λίγα χρόνια ἀργότερα.

Γιὰ ἐπόμενο ἐπίσκοπο ξέρομε τὸν Ἀντώνιο Μαλάκη, πού ἔλαβε μέρος στὴ Σύνοδο τῶν Βλαχερνῶν (στά 1285) καὶ ἦταν ἐντονα ἀνθενωτικός, γιὰ τοῦτο δὲν εἶχε καλές σχέσεις μέ τὸν Οἰκουμενικό πατριάρχη Βέκκο.

Ἄλλοι, ἐπόμενοι, ἐπίσκοποι υπογράφουν στά 1306 καὶ 1316-1317 σάν συνοδικοί, χωρὶς ὅμως νά μνημονεύεται τὸ ὄνομά τους.

4. Στά χρόνια 1298 ἢ 1299 ἡ Βέροια προήχθηκε σέ μητρόπολη. Τοῦτο ἐγινε στὴν ἐποχὴ τοῦ αὐτοκράτορα Ἀνδρονίκου τοῦ Β', τοῦ γέροντος, ὁ ὁποῖος φαίνεται ὅτι ἐπηρεάστηκε ἴσως καὶ ἀπὸ τὸν Νίφωνα (ἢ Νήφωνα), πού ἦταν Βεροιώτης καὶ ὕστερα ἐγινε (1310-1314) Οἰκουμενικός πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως. Δέν εἶναι ἀσφαλῶς τυχαῖο τὸ γεγονὸς ὅτι κατόρθωσε (ὁ Βεροιώτης πατριάρχης) νά φέρι τὸν αὐτοκράτορα τοῦτον τοῦ Βυζαντίου (στά 1315) στὴ γενέτειρά του Βέροια, γιὰ νά ἐγκαινιάσει τίς εἰκόνες τοῦ περίφημου ζωγράφου Καλλιέργη στὴν ἐκκλησίᾳ τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Σωτῆρος τοῦ Χριστοῦ (ἢ, ὅπως λέγεται πῶς ἀπλά, τῆς ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ), πού σώθηκαν μέχρι τώρα καὶ ἐγιναν πῶς προσιτές στοὺς εἰδικούς μετὰ τὴν ἐκδόση τῆς εἰδικῆς μονογραφίας τοῦ ἀξέχαστου καθηγητῆ τῆς Βυζαντινῆς Τέχνης Στυλ. Πελεκανίδη γιὰ τὸν ζωγράφο Καλλιέργη. Ὁ συμπολίτης μας Οἰκουμενικός πατριάρχης ἐπέδειξε μεγάλη οἰκοδομικὴ δραστηριότητα καὶ σ' αὐτὸν ὀφείλεται καὶ ἡ ἀνέγερση τῆς ἐκκλησίας τῶν Ἀγίων (Δώδεκα) Ἀποστόλων τῆς Θεσσαλονίκης.

Ὁ τίτλος τοῦ μητροπολίτη ἦταν στὴν ἀρχὴ «Ὁ μητροπολίτης Βερροίας καὶ ὑπέρτιμος», ὕστερα ὅμως μεγάλωσε τοῦτος καὶ τροποποιήθηκε σέ «Ὁ Βερροίας, Ὑπέρτιμος καὶ Ἐξαρχος Θετταλίας», δηλαδὴ τῆς Μακεδονίας, μιά καὶ ἡ Μακεδονία ὀνομαζόταν, ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς καὶ Θετταλία (Θεσσαλία), ὅπως καὶ ἡ Θράκη.

5. Χρειάζεται νά ποῦμε ἀκόμα, ὅτι (κατὰ τὴ γνώμη μας) στὴν περιοχὴ τοῦ σημερινοῦ χωριοῦ Ἐπισκοπὴ τῆς περιφέρειας τῆς Νάουσας πρέπει νά εἶχε τὴν ἔδρα τῆς ἡ ἐπισκοπῆς τῆς Δρουγουβιτίας, ὅπου κατοικοῦσε καὶ τὸ σλάβικο φύλο τῶν Δραγουβιτῶν. Στὸ γεγονὸς τοῦτο ὀφείλει τὸ ὄνομά του τὸ σημερινὸ χωριό. Ἐξάλλου, δέν εἶναι τυχαῖο -ὅπως φαίνεται- τὸ δεδομένο ὅτι μερικές ἑκατονταετίες ὕστερα, καὶ συγκεκριμένα γύρω στά 1690, ἡ Νάουσα καὶ ἡ περιοχὴ τῆς ἀποσπάστηκαν ἀπὸ τὴ μητρόπολη τῆς Βέροιας καὶ ὑπῆχθησαν στὴ δικαιοδοσίᾳ τοῦ ἀρχιεπισκόπου τῆς Ἀχρίδας, ὅπου καὶ παρέμειναν μέχρι τὸ 1703, ὅποτε ξαναῆλθαν στὴ δικαιοδοσίᾳ τοῦ μητροπολίτη τῆς Βέροιας.

Ἄλλωστε, ὅταν οἱ Βούλγαροι κατέλαβαν τὴ Βέροια στά 985, ὁλόκληρη

ή επισκοπή της Βέροιας υπήχθη εκκλησιαστικά στην αρχιεπισκοπή της 'Αχρίδας και μάλιστα τό καθεστώς τοῦτο διατηρήθηκε καί μετά, ἀφοῦ καί ὁ ἀπελευθερωτής της Βασίλειος Β', «ὁ Βουλγαροκτόνος», ἀναγνώρισε γραπτά αὐτήν τήν ἐξάρτηση. Φαίνεται, πῶς αὐτή ἡ κατάσταση συνεχίστηκε ἀπαράλλακτη μέχρι τίς ἀρχές τοῦ 13ου αἰῶνα, ἀφοῦ καί στή δεύτερη βουλγαροκρατία (1206-1207) τῆς Βέροιας ὁ ἐπίσκοπός της ἦταν Βούλγαρος καί οἱ Βεροιώτες, καί μετά λίγα χρόνια ἀκόμα, κατέφευγαν στήν 'Αχρίδα, στόν περίφημο ἀρχιεπίσκοπο (ἐλληνικῆς καταγωγῆς) Δημήτριο Χωματιανό, γιά νά τοῦς ἐπιλύει τίς οἰκογενειακές, τίς θρησκευτικές καί τίς κληρονομικές διαφορές τους, ἄν καί ἡ Βέροια εἶχε ἀπαλλαγεί ἤδη ἀπό τή βουλγαροκρατία καί τή φραγκοκρατία καί ὑπαγόταν πολιτικά στό ἑλληνικό «Δεσποτάτον τῆς 'Ηπείρου».

Ἄλλη ἐπισκοπή στήν περιφέρεια τῆς σημερινῆς μητροπόλεως τῆς Βέροιας ἦταν τῆς Καμπανίας. Πρέπει νά εἶχε τήν ἔδρα της στήν περιοχή τοῦ ἄλλου σημερινοῦ χωριοῦ, πού ἔχει τό ἴδιο ὄνομα, δηλαδή στήν 'Επισκοπή, τῆς ἐπαρχίας τῆς Βέροιας. Σέ τοῦτο ἄλλωστε ὀφείλεται καί τό ὄνομα τοῦ χωριοῦ. Ὑστερα, ἡ ἔδρα αὐτῆς τῆς ἐπισκοπῆς μεταφέρθηκε στήν Καψόχωρα τῆς 'Αλεξάνδρειας καί μετά στήν Κουλακιά (Χαλάστρα).

6. Ἀς ἐπανέλθουμε ὁμως στήν ἀναφορά μας στοὺς ἄλλους, γνωστοὺς μητροπολίτες, πιά, τῆς Βέροιας τῶν Βυζαντινῶν Χρόνων.

Τελευταῖα, μάθαμε γιά ἓναν ἄγνωστο μέχρι τότε μητροπολίτη, τόν Μάξιμο, πού (στά 1326) ὑπογράφει στή διαθήκη τοῦ Θεόδωρου Σαραντηνοῦ, ἡ ὁποία σχετίζεται μέ τό μοναστήρι τοῦ Τιμίου Προδρόμου, τῆς Πέτρας, πού ὑπῆρχε στήν πόλη τῆς Βέροιας καί ἦταν διαφορετικό ἀπ' ἐκεῖνο, πού εἶχε ἰδρυθεῖ πέρα ἀπό τόν 'Αλιάκμονα, ὅπου σώζεται καί σήμερα.

Στά χρόνια 1330 ἕως 1364 μητροπολίτης τῆς Βέροιας ἦταν ὁ Διονύσιος, πού ἀνακατεῦθηκε στίς ἡσυχαστικές καί ἀντησυχαστικές διαμάχες μεταξύ Γρηγορίου Παλαμά ἀπ' τή μιά καί Βαρλαάμ καί 'Ακινδύνου ἀπ' τήν ἄλλη. Καί τοῦτο ἦταν φυσικό καί ἐπόμενο ἀφοῦ καί ἡ Βέροια ἀπετέλεσε δραστήριο καί κύριο πεδίο αὐτῆς τῆς μεγάλης ἐκκλησιαστικῆς κρίσεως, ὅπως θά δοῦμε πιό κάτω.

Ὑστερα (1393-1394), ξέρομε τόν μητροπολίτη Δανιήλ, πού χρημάτισε ἔξαρχος-ἀπεσταλμένος τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριάρχῃ στό "Αἶον" Ὅρος, μέ τόν μητροπολίτη τῆς Θεσσαλονίκης Γαβριήλ καί συνέταξαν μαζί τό Γ' τυπικό του.

Δέν γνωρίζομε, πῶς λεγόταν ἓνας μητροπολίτης τῆς Βέροιας, πού διακρινόταν γιά τήν πνευματική καλλιέργειά του, ἀφοῦ σώθηκαν 40 ὁμιλίες του σέ κώδικα τοῦ 14ου αἰῶνα, στό μοναστήρι τοῦ Γρηγορίου τοῦ 'Αγίου Ὁρους.

7. Ἐξάλλου, στά τέλη τοῦ 14ου ἢ στίς πρῶτες δεκαετίες τοῦ 15ου αἰῶνα πρέπει νά ἔζησε καί νά μαρτύρησε ὁ περίφημος ἐκεῖνος μητροπολίτης τῆς

Βέροιας, πού κρέμασαν οί Τούρκοι σέ μία από τίς αλώσεις τής πόλεώς μας στό πλατάνι, πού σώζεται ακόμα έξω καί βορειοανατολικά από τήν ἐκκλησία τής Παλιᾶς Μητροπόλεως. Ἦταν ἄγνωστο, μέχρι πρὶν λίγα χρόνια, τό ὄνομά του καί ὁ μητροπολίτης τής Βέροιας Καλλίνικος Δελικάνης ἐπινόησε ἓνα ὄνομα: Τό Καλλίνικος ἢ Καλλιμαχος. Μετά τό 1971 ὅμως ξέρομε πιά ὅτι ὁ μητροπολίτης αὐτός λεγόταν Ἀρσένιος, γιατί βρέθηκε ὁ βίος καί ἡ ἀκολουθία του σέ κώδικα τοῦ μοναστηριοῦ τής Μεταμορφώσεως τῶν Μετεώρων. Εἶχα τήν τύχη νά ἀποκτήσω μικροφίλμ τῶν σελίδων τούτων μέ τή φροντίδα τοῦ Ἀμερικανοῦ πανεπιστημιακοῦ καθηγητῆ κ. G. Krodol καί ἔτσι δημοσίευσα στά 1971 τά κείμενα τοῦτα σέ μονογραφία μέ ἔξοδα τής μητροπόλεώς μας, ἡ ὁποία μάλιστα φρόντισε καί ξανατυπώθηκε συμπληρωμένη ἡ ἀκολουθία του κ.τ.λ.

Τονίζω καί ἐδῶ, μονάχα, ὅτι ὁ μητροπολίτης αὐτός τής Βέροιας, ὁ Ἀρσένιος, εἶναι ὁ πρῶτος ἀρχιερέας (ἀπ' ὅσα γνωρίζομε), ὁ ὁποῖος δολοφονήθηκε ἀπό τοὺς Τούρκους. Ὑστερα βέβαια, ἐπακολούθησαν δεκάδες ὁσιομαρτύρων καί ἱερωμένων. Οἱ Βεροιώτες τιμοῦσαν κρυφά τόν μάρτυρα ποιμένα τους, ὅπως γράφεται στήν ἀκολουθία του.

8. Μιά καί ἀναφέραμε ὅμως τήν ἐκκλησία τής Παλιᾶς Μητροπόλεως, εἶναι ἐντελῶς ἀπαραίτητο νά σημειώσουμε καί ἐδῶ ἓνα σπουδαῖο καί εὐχάριστο γεγονός:

Τά τελευταῖα χρόνια συντελεῖται ἐξαιρετικά σημαντική ἐργασία, μέσα καί έξω ἀπό τήν πολύ σημαντική τούτη ἐκκλησία τοῦ 12ου αἰῶνα. Εἶμαι ἀναρμόδιος γιά νά δώσω ἔστω καί μία περιληπτική ἀνακοίνωση γιά τό θέμα τοῦτο. Θά εὐχόμουν νά εἶστε τυχεροί, ὥστε νά σᾶς ξεναγήσει σ' αὐτήν τό ζευγάρι τῶν βυζαντινολόγων κ. Εὐθυμίου Τσιγαρίδα καί κ. Κάτιας Λοβέρδου - Τσιγαρίδα. Τό μόνο πού θά σημειώσω ἐδῶ εἶναι ὅτι ἡ προσπάθεια ἀποκαταστάσεως τῶν τοιχογραφιῶν ἀποκάλυψε ὅτι κάτω ἀπό τοὺς μεταγενέστερους καί ἐγκληματικούς σουβάδες κρύβονταν ἀριστουργηματικές εἰκόνες (τοιχογραφίες), γεγονός γιά τό ὁποῖο μᾶς πείθει ὁ μικρός ἔστω ἀριθμός αὐτῶν, πού διασώθηκαν, ἔστω καί ὄχι πάντοτε σέ καλή κατάσταση. Ἀκόμα, σημειώνω ἓνα, μονάχα, φαινόμενο, μοναδικό ἢ σπάνιο: Οἱ διάφορες τοιχογραφίες, πού ὑπάρχουν στήν ἐκκλησία αὕτη ἀντιπροσωπεύουν τεχνοτροπία τεσσάρων αἰώνων, γιατί τόσος χρόνος χρειάστηκε γιά νά τελειώσουν!! Τό γεγονός τοῦτο μπορεῖ νά θεωρηθεῖ ἐνδεικτικό τής πολυποικίλης ἀξίας τους γιά τήν τοπική ἱστορία τής βυζαντινῆς ἐποχῆς, γιατί μᾶς δίνει νά καταλάβουμε ποιές, σημαντικές πολιτικοπολεμικές ἀνωμαλίες καί ἀνακατατάξεις ἔλαβαν χώρα στό διάστημα τοῦτο, πού ἐπέβαλαν σάν φυσική συνέπεια τήν ἐπιμήκυνση τοῦ χρόνου γιά τήν ἐκτέλεση τής εἰκονογραφήσεώς τους. Ἄν σέ τοῦτο συνετέλεσε καί ἡ ἀνάγκη νά ἐξασφαλιστοῦν οἱ ἀπαιτούμενες, ἀνάλογες πιστώσεις γιά τήν ἀμοιβή τῶν ζωγράφων, θά μπορούσαμε νά ποῦμε ὅτι τοῦτο μᾶς ἐπιτρέπει νά σκεφτοῦμε ὅτι καί μ' αὐτό τόν τρόπο

επιβεβαιώνεται ή καλλιτεχνική τους άξία, αφού οί τεχνίτες τους ήσαν άκριβοπλήρωτοι, γιατί άσφαλώς διαλέγονταν οί καλύτεροι. Τέλος, άς σημειώσουμε ότι από τίς εικονιζόμενες παραστάσεις θά πλουτίσουμε σημαντικά τίς γνώσεις μας γιά διάφορα θέματα τής βυζαντινής εικονογραφικής τέχνης, γιατί πολλές άπ' αυτές προσκομίζουν καινούργια στοιχεία ή και οδηγούν σέ λύσεις διαφόρων, δισεπίλυτων προβλημάτων της.

9. Θά επανέλθουμε πάλι στον έπισκοπικό κατάλογο και θά τελειώσουμε μέ τον μητροπολίτη Ευστάθιο (1403-1410), σημειώνοντας ακόμα, ότι στά χρόνια εκείνα ή κατάσταση ήταν πολύ άνώμαλη, εξαιτίας των συνεχών συγκρούσεων των Βυζαντινών μέ τούς Τούρκους, μέ τούς Άλβανούς και μέ τούς Σέρβους. Ξέρομε άλλωστε, ότι και νωρίτερα, τό 1345 ή τό 1346, ό κράλης των Σέρβων Στέφανος Δουσάν κατέλαβε και τή Βέροια και τήν κράτησε μέχρι τό 1350, όποτε τήν άπελευθέρωσε ό Ίωάννης Κατακουζηνός. Τότε άσφαλώς θά ύπήρχε και στή Βέροια Σέρβος (ή και Σέρβος) άρχιερέας, όπως και ύστερα, στην εποχή πού ή Βέροια ήταν (1358) έδρα του Σέρβου ήγεμόνα Χλαπένου.

Στά δύσκολα εκείνα χρόνια συχνά δέν ύπήρχαν μητροπολίτες στή Βέροια, όπως, π.χ., τό 1400, όποτε διορίστηκε ό μητροπολίτης τής Ήράκλειας Θεοφάνης «ώς Έξαρχος των χηρευσσών μητροπόλεων» τής Θράκης, τής Μακεδονίας και τής Μαύρης Θάλασσας, ενώ τό 1401 ό ήγούμενος του μοναστηριού του Φιλοκάλου ή Φιλοκάλλη τής Θεσσαλονίκης Ίγνάτιος ανέλαβε, ως Έξαρχος, τήν πρόνοια και τήν επιμέλεια των πατριαρχικών δικαιωμάτων «στή Θεσσαλονίκη, σ' όλόκληρη τή Θετταλία, στή Βέροια, στή Λάρισα και σ' όλη τή δεύτερη Θετταλία».

Έξάλλου, από τήν ακολουθία του ιερομάρτυρα Άρσενίου πληροφορούμαστε ότι Ένας μητροπολίτης τής Βέροιας, ό Ίωάννης, είναι ό συντάκτης τής ακολουθίας του, δέν γνωρίζομε όμως αν έζησε τουτος στά μεταβατικά εκείνα χρόνια (και αν συγκεκριμένα ήταν ό διάδοχος του Άρσενίου) ή ήταν άρχιερέας της κάπως άργότερα, όποτε σταθεροποιήθηκε ή Τουρκοκρατία, γεγονός πού έγινε όμως 50-70 χρόνια μετά τήν πρώτη εμφάνιση των Τούρκων στην περιοχή τής Βέροιας.

Άκόμα, είναι πολύ πιθανό και ό άρχιερέας (:«θύτης») Μιχαήλ, ό όποιος αναφέρεται στην πρώτη έκδοση (1746) τής ακολουθίας του όσιου Άντωνίου, του νέου, του Βεροιώτη, νά έζησε στά βυζαντινά χρόνια, αφού τελευταία στοιχεία όριστικοποιούν πιά τήν άποψη, πού διατύπωσα (τό 1965) ότι ό Βεροιάς άγιος έζησε στή βυζαντινή εποχή.

10. Άξίζει όμως νά αναφερθούμε πιο διεξοδικά στο θέμα τουτο. Θά ανακοινώσω μάλιστα γιά πρώτη φορά τά νέα δεδομένα, πού έχομε γιά τον τοπικό μας όσιο.

Στήν εύγενική παραχώρηση του Έφόρου τής 11ης Έφορείας Βυζαντινών αρχαιοτήτων τής πόλεώς μας κ. Εύθυμίου Τσιγαρίδα όφείλω τήν πριν

λίγες ημέρες απόκτηση φωτογραφίας μιᾶς πολύ σπουδαίας τοιχογραφίας τοῦ ὁσίου Ἀντωνίου.

Πρόκειται (ὅπως μοῦ γράφει ὁ κ. Τσιγαρίδας) γιά τοιχογραφία τοῦ «... πού βρίσκεται στό ἀνατολικό μέτωπο πεσσοῦ τῆς βόρειας κιονοστοιχίας, ἀμέσως δεξιά (ὅταν μπαίνουμε στήν ἐκκλησία) ἀπό τή βόρεια εἴσοδο, τῆς Κεντρικῆς ὁδοῦ. Ἡ θέση αὐτή ἐπιλέχτηκε, ὅπως φαίνεται, σκόπιμα, γιά νά τιμηθεῖ ὁ ἄσκητης, πού κατάγεται ἀπό τήν πόλη τῆς Βέροιας.

Ἡ τοιχογραφία αὐτή τοποθετεῖται στόν 13ον αἰ. καί ἴσως στό πρῶτο μισό τοῦ αἵωνα».

Σημειώνω ὅτι στά γράμματα, πού ὑπάρχουν δεξιά (ὅπως βλέπομε) τῆς εἰκόνας διακρίνεται καθαρά καί ἡ λέξη «... Ὁ Βεροιώτης».

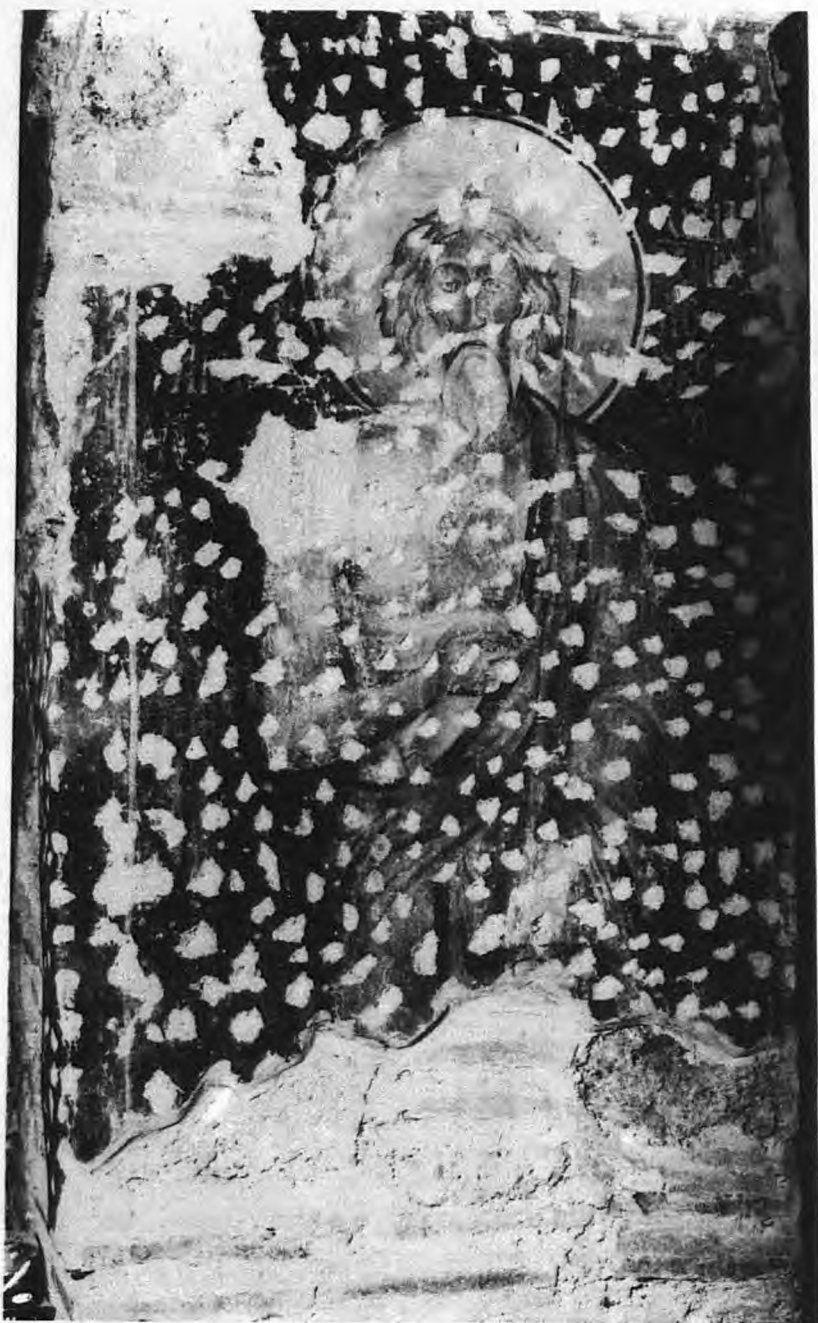
Ἀλλωστε, δέν εἶναι ἡ μόνη εἰκόνα τοῦ ὁσίου Ἀντωνίου, πού διασώθηκε σέ ἐκκλησίες τοῦ νομοῦ μας. Πραγματικά, καί στόν ναό τοῦ Ἀγίου Δημητρίου τῶν Παλαιτισίων (γιά τόν ὁποῖο δημοσίευσε μονογραφία ὁ ἐκπαιδευτικός κ. Παν. Παπαευαγγέλου, στή σειρά τῶν ἐκδόσεων τῆς μητροπόλεώς μας) εἰκονίζεται καί ὁ Βεροιώτης ἅγιος, νωρίτερα ἀπό τό 1570, ὅποτε ὁλοκληρώθηκε ἡ τοιχογράφηση τῆς ἐκκλησιᾶς τούτης. Τελευταῖα, ἐξάλλου, δημοσιεύθηκε ὁ κατάλογος τῆς συλλογῆς εἰκόνων τοῦ Γεωργίου Τσακίρογλου, ὅπου συμπεριλαμβάνονται πολλές, φορητές εἰκόνες γιά τόν Ἅγιο Ἀντώνιο. Δέν ἀποκλείεται λοιπόν νά ἔγιναν μερικές γιά τόν Βεροιώτη ὁσιο.

Τέλος, ὁ κ. Δημήτριος Γόνης (πού ἀνακηρύχθηκε διδάκτορας τῆς Θεολογίας μέ τή μελέτη γιά τό συγγραφικό ἔργο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Καλλίστου Α΄) εἶχε τήν καλοσύνη νά μέ βοηθήσει καί αὐτός, οὐσιαστικά, στήν ἱχνηλάτηση τοῦ χρονικοῦ προσδιορισμοῦ τῆς ζωῆς τοῦ ὁσίου Ἀντωνίου, στέλνοντάς μου σχετικό κείμενο, πού ἀναφέρεται σέ ἐπίσκεψη στήν περιοχή μας τοῦ Θεοδοσίου, μοναχοῦ τοῦ Τυρνάβου τῆς Βουλγαρίας καί δασκάλου τοῦ Γρηγορίου τοῦ Σιναΐτη.

Ὁ Θεοδόσιος λοιπόν, ἀφοῦ ἔφυγε ἀπό τό «Ἅγιο Ὄρος, ἔφθασε στή Θεσσαλονίκη, ὅπου παρέμεινε γιά λίγο. Ὑστερα: «... ἀπεφάσισε νά μεταβεῖ καί στή Βέροια, γιά νά κορεσθεῖ ἀπό τίς μορφές καί τοὺς λόγους τῶν ἐκεῖ πατέρων. Ὑπῆρχε ἐκεῖ σκήτη, τοῦ Νέου Ἀντωνίου καλουμένη, πού εἶχε πλῆθος νηστευτῶν, οἱ ὁποῖοι, ὡς πρός τήν ἀρετή, περνοῦσαν ὁ ἕνας τόν ἄλλον καί ζοῦσαν βίο ἀγγέλων. Ἀφοῦ λοιπόν ὁ Θεοδόσιος εὐχαριστήθηκε ἀρκετά ἀπό τίς προσευχές καί τίς σκέψεις τῶν πατέρων αὐτῶν, ἀναχώρησε, μέ πλοῖο, γιά τήν Κωνσταντινούπολη».

Ὁ κ. Γόνης τοποθετεῖ τά γεγονότα αὐτά γύρω στά 1350, δηλαδή τότε πού εἶχαν φουντώσει κιόλας οἱ ἡσυχαστικές ἐριδες, ὅπως θά δοῦμε ἀμέσως πῶς κάτω.

Ἀπό ὅλα αὐτά βγαίνει πιά ἀβίαστα τό συμπέρασμα ὅτι ὁ ὁσιος Ἀντώνιος ὁ νέος, ὁ Βεροιώτης, ἔζησε, τ ὁ ἄ ρ γ ὁ τ ε ρ ο, τόν 12ο

αίωνα, όποτε και παρέδωσε τό πνεύμα του (ή τό πολύ και στίς άρχές του 13ου αιώνα), άφού είχε κιόλας άνακηρυχθεί σέ άγιο-δσιο. Τιμώνταν τόν 13ο αιώνα και ύπήρχε σκήτη-μοναστήρι άφιερωμένο στη μνήμη του (τ ό ά ρ γ ό τ ε ρ ο) τόν 14ο αιώνα, όπως είδαμε. Όσα λοιπόν, γράφτηκαν γιά μεταγενέστερη (μεταβυζαντινή) άκμή του είναι λανθασμένα, όπως άλλωστε άποδεικνύεται και άπό τά σχετικά κείμενα, πού βρήκα στό μοναστήρι του Φιλοθέου του 'Αγίου Όρους, γραμμένα ή μάλλον άντιγραμμένα σέ κώδικα του 15ου ή του 16ου αιώνα, των όποιων δημοσίευσα κιόλας (1965) τήν περιληπτική άνακοίνωσή τους και έτοιμάζω (έδω και 18 χρόνια) τήν κριτική έκδοσή τους.

Πρέπει νά σημειώσω ακόμα τό γεγονός ότι στό "Άγιο Όρος ύπήρχε μοναστήρι, πού έπονομαζόταν «Μονή του Βερροιώτου», τό όποιο βρισκόταν κοντά στό σημερινό μοναστήρι του Παντοκράτορος ή, σύμφωνα μέ άλλη γνώμη, μεταξύ των μοναστηριών του Ζωγράφου και του Κωνσταμονίτου. Δέν άποκλείεται λοιπόν νά ήταν άφιερωμένο και τουτο στόν δσιο 'Αντώνιο, όποτε ή ζωή του πρέπει νά τοποθετηθεί πολύ νωρίτερα, άφού τό μοναστήρι τουτο άναφέρεται σέ πολύ παλιά έγγραφα, του 10ου αιώνα. Ήταν άπό τά μοναστήρια, πού ιδρύθηκαν πρώτα στό "Άγιο Όρος και ήταν σπουδαίο και πολυάριθμο. Έπαυσε νά άναφέρεται άπό τίς πρώτες δεκαετίες του 14ου αιώνα.

Και γιά νά τελειώνουμε μέ τό θέμα τουτο, νομίζω, πώς είναι περιττό νά άναφερθώ, έστω και συνοπτικά, στη ζωή και στά θαύματα του Βεροιώτη όσίου, γιατί πιστεύω ότι κάτι παρόμοιο θά ίσοδυναμούσε μέ τήν προσπάθεια νά άνοιξω «άνοιχτές πόρτες», μιά και όλοι γνωρίζετε άρκετά γιά τό θέμα αυτό. Άλλωστε, τό έκαμα τουτο πριν 17 χρόνια (στά 1965), γράφοντας ειδική μονογραφία όπου συγκέντρωσα και τά στοιχεία, πού βρήκα γιά τή λατρεία και γιά τίς εκκλησίες του Βεροιώτη άγιου, στη γενέτειρά του Βέροια, στη Θεσσαλονίκη και στην 'Αγία του Βόλου, σάν ψυχοθεραπευτή. Τέλος και ή μητρόπολή μας άνατύπωσε πρόσφατα τήν ακολουθία του. Βέβαια, σέ μιά πιό βελτιωμένη και περιεκτική έκδοσή της, θά πρέπει νά προταχθεί μία συνοπτική αλλά κατατοπιστική ιστορική εισαγωγή, όπου χρειάζεται νά γίνει άναφορά στά νέα δεδομένα, πού προέκυψαν άπό τήν έρευνα. Τουτο άλλωστε, χρειάζεται νά γίνει και γιά τίς ακολουθίες των υπόλοιπων άγίων-όσίων.

11. Τώρα, πρέπει νά ξετάσουμε συνοπτικά τό θέμα των ήσυχαστικών έρίδων, γιατί ταλαιπώρησε πολύ και τήν περιοχή μας:

Γνωρίζουμε ότι στό πρώτο μισό του 14ου αιώνα άπασχόλησε τή βυζαντινή εκκλησιαστική ζωή τό θέμα των 'Ησυχαστών και ειδικότερα οί θεολογικές διαμάχες μεταξύ του Γρηγορίου Παλαμά, πού ήταν ήσυχαστής, και των άντησυχαστών 'Ακινδύνου και Βαρλαάμ.

Και γιά νά είμαι πιό κατανοητός στους πολλούς, πρέπει νά πούμε ότι οί

ήσυχαστές ήσαν μυστικιστές μοναχοί του Ἁγίου Ὁρους καί ἄλλων μοναστηριῶν, οἱ ὁποῖοι ὑπεστήριζαν ὅτι ἦταν δυνατό νά βλέπουν τό θεῖο καί ἄκτιστο φῶς, τό ὁποῖο περιέβαλε τόν Ἰησοῦ στό ὄρος Θαβώρ. Τό ζήτημα τοῦτο ἀπετέλεσε ἀντικείμενο ἐξετάσεως πέντε συνόδων, πού συγκλήθηκαν στήν Κωνσταντινούπολη ἀπό τό 1341 μέχρι καί τό 1368.

Ἀπό τό βίο τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ, τόν ὁποῖο ἔγραψε ὁ θιασώτης του πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Φιλόθεος (ὁ ἐπονομαζόμενος «Κόκκινος») καί ἀπό τή μεγάλη, σχετική βιβλιογραφία, πού ἄρχισε κυρίως μέ τό βιβλίο τοῦ καθηγητῆ Γρηγορίου Παπαμιχαήλ καί ἐνισχύθηκε, ἰδιαίτερα καί σημαντικά μέ τίς μελέτες τοῦ J. Meyendorff καί τῶν καθηγητῶν κ. Παναγ. Χρήστου, Γιώργου Μαντζαρίδη, κ.ἄ. ἀποκτήσαμε πλούσιο ὕλικό. Τοῦτο ὀφείλεται καί στή δημοσίευση σημαντικῶν μονογραφιῶν γιά τή δράση καί ἄλλων σπουδαίων ἀνθρώπων τῆς Ὁρθοδοξίας, πού ἔζησαν στά χρόνια ἐκεῖνα τῶν ἡσυχαστικῶν ἀγώνων, ἀπό τόν καθηγητή κ. Βασίλειο Δεντάκη γιά τοὺς Φιλόθεο καί Ἰωάννη Κυπαρισσιώτη, ἀπό τόν καθηγητή κ. Δημήτριο Τσάμη γιά τά συγγράμματα καί τοὺς λόγους τοῦ Ἰωσήφ Καλοθέτου, ἀπό τόν καθηγητή κ. Βασίλ. Ψευτογκά γιά τοὺς λόγους καί τίς ὁμιλίες τοῦ πατριάρχη Φιλοθέου, ἀπό τόν διδάκτορα τῆς Θεολογίας κ. Δημήτριο Γόνη γιά τό συγγραφικό ἔργο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχη Καλλίστου Α΄, κ.ἄ.

Διαβάζοντας τά κείμενα τοῦτα πληροφορούμαστε ὅτι ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς γεννήθηκε στήν Κωνσταντινούπολη στά 1296 ἀπό πλούσιους γονεῖς. Ἐμεινε ὀρφανός σέ ἡλικία 7 ἐτῶν. Σπούδασε στήν πρωτεύουσα. Στά εἴκοσι χρόνια του ἐγκατέλειψε τά ἐγκόσμια, ὅπως ἔκαμαν καί τά λοιπά μέλη τῆς οἰκογένειάς του, δηλαδή ἡ μητέρα του Καλή (Καλλονή), οἱ ἀδελφοί του Θεοδόσιος καί Μακάριος καί οἱ ἀδελφές του Ἐπίχαρις καί Θεοδότη, μέ τοὺς ὑπηρέτες τους.

Πῆρε λοιπόν ὁ Γρηγόριος τοὺς δύο ἀδελφούς του καί ἐμόναζαν στό Ἅγιο Ὄρος. Ἀπ' ἐκεῖ ἔφυγαν, ἐπειδὴ ἄρχισαν οἱ ἐπιδρομές τῶν Τούρκων, καί κατέφυγαν στή Θεσσαλονίκη. Ὑστερα ἦλθε στή Βέροια μαζί μέ δέκα ἢ δώδεκα συνασκητές του, γύρω στό 1326. Συγκεκριμένα ἀσκήτευσε στήν περιοχή τῆς Σκήτης τῆς Βέροιας, τοῦ μοναστηριοῦ τοῦ Τιμίου Προδρόμου, πού ὑπάρχει πέρα ἀπό τόν Ἀλιάκμονα. Ἀπό τή Δευτέρα μέχρι τό πρωί τοῦ Σαββάτου ἔμενε στό προσωπικό ἀσκηταριό του «προσευχόμενος καί νηστεύων», ἐνῶ τό Σάββατο τό ἀπόγευμα καί τήν Κυριακή ἐκκλησιαζόταν καί συναναστρεφόταν μέ τοὺς συναθλητές καί τοὺς μαθητές του.

Στήν περιοχή μας ἔμεινε πέντε χρόνια ἢ καί δέκα χρόνια, ἂν πιστέψουμε τόν αὐτοκράτορα καί ὕστερα μοναχό καί συγγραφέα Ἰωάννη Καντακουζηνό, ὁ ὁποῖος ἐπισκέφθηκε κατ' ἐπανάληψη τήν περιοχή μας καί περιγράφει διεξοδικά τά σχετικά γεγονότα. Γνώριζε λοιπόν καλά ὅσα συνέβηκαν «ἀπό πρώτο χέρι».

Στά χρόνια εκείνα πέθανε στην Κωνσταντινούπολη ή μητέρα του, όποτε ό Γρηγόριος πήγε στην Πόλη και έφερε μαζί του στην περιοχή μας και τίς δύο αδελφές του, τίς όποιες εγκατέστησε σέ γυναικείο μοναστήρι, πού υπήρχε στην πόλη της Βέροιας. Γνωρίζομε, μάλιστα, ότι ή μεγαλύτερη αδελφή του, ή 'Επίχαρις, πέθανε έδω. 'Ο Παλαμάς συνέχισε την άσκητική ζωή του στη Σκήτη της Βέροιας.

Στην περιοχή του Τιμίου Προδρόμου του 'Αλιάκμονα, ή προφορική παράδοση διέσωσε όρισμένες πληροφορίες για την παραμονή του Γρηγορίου Παλαμά, όπως για τό άσκηταριό, την εκκλησία, τό αγίασμά του κ.τ.λ. Πρίν δέκα έντε χρόνια (1967) δημοσίευσα τό ύλικό, πού βρήκα μετά από επιτόπια έρευνα-αυτοψία και μάζεψα μέ τή βοήθεια του πεθαμένου πιά, τόσο δέ γνωστού και ένάρετου, μοναχού του μοναστηριού πατέρα 'Αρσένιου, και καταχώρισα σχετική μελέτη στο περιοδικό «Γρηγόριος Παλαμάς» (τόμος Ν', 1967, σελ. 279-291 και σέ άνάτυπο). 'Απ' ό,τι μαθαίνω τώρα, πολλά από τά μνημεία τουτα καταστράφηκαν τελευταία από τό ύδροηλεκτρικό έργο της Δ.Ε.Η. Πολυφύτου - Σφηκιάς.

'Από τά σχετικά κείμενα για τό βίο και τά έργα του Γρηγορίου Παλαμά πληροφορούμαστε ότι και στην περιοχή μας έλαβαν χώρα σφοδρές θεολογικές συζητήσεις γύρω από τον 'Ησυχασμό, αναφέρεται μάλιστα ότι έζησε έδω και ένας ιερομόναχος, ό 'Αντώνιος, ό όποιος ήταν αντίπαλος του Παλαμά, όπως και ό γνωστός άντησυχαστής 'Ακίνδυνος, ό όποιος ήλθε στη Βέροια για νά καταπολεμήσει τον Γρηγόριο και τον ήσυχασμό και μάλιστα δίδαξε έδω, αποκτώντας και μαθητές-όπαδούς, όπως ήταν, π.χ., ό Βεροιώτης Μανουήλ Τζουμισχής.

12. Για τή Σκήτη της Βέροιας, ή του όσίου 'Αντωνίου, ή του Τιμίου Προδρόμου, πρέπει νά σημειώσουμε ότι χρειάζεται νά γραφεί ειδική μονογραφία, γιατί έχει πολύ σημαντική ιστορία. 'Αρκεί νά σημειωθεί ότι ή προφορική παράδοση διέδωσε την άποψη πως ή ιστορία της αρχίζει τον 9ο αιώνα, μέ παλιότερο μοναστήρι-σκήτη του 'Αγίου Λαζάρου και ότι τά μοναστήρια, πού υπήρχαν στην περιοχή αυτή, ήσαν περισσότερα από δέκα, ένω υπήρχαν και εκατοντάδες άσκηταριά.

'Ακόμα, υπενθυμίζω την πληροφορία του Θεοδοσίου Ζυγομαλά, σύμφωνα μέ την όποια (τό 1578) υπήρχαν ακόμα αρκετά μοναστήρια, πού αποτελούσαν τή Σκήτη της Βέροιας, όπου έμόναζαν 200 μοναχοί. Και νά σκεφθεί κανέναν ότι είχαν περάσει κιόλας 150-200 χρόνια από τότε πού κυριάρχησαν οί Τουρκοί, για νά υποθέσει ποιός θά πρέπει νά ήταν ό αριθμός των μοναχών και ή άκμή του μοναχισμού στην περιοχή τούτη στα Βυζαντινά χρόνια, όποτε άνθούσε άκώλυτα ή μοναστική ζωή.

13. Πρίν τελειώσουμε την άνασκόπησή μας για τή Βυζαντινή περίοδο πρέπει νά σημειώσουμε ότι σ' εκείνα τά χρόνια έέρασαν ή έμειναν στη Βέροια και στην περιοχή της και πολλοί, άλλοι ιερωμένοι, και τουτο ήταν

επόμενο, εφόσο ή Σκήτη της ήταν μία μικρογραφία τοῦ Ἁγίου Ὁρους.

Ἔτσι, λ.χ., γνωρίζομε (χάρη καί σέ τελευταία μελέτη τοῦ πανεπιστημιακοῦ καθηγητῆ κ. Γεωργίου Ι. Θεοχαρίδη, πού δημοσιεύτηκε στά «Μακεδονικά», 21, 1981, σελ. 319-350) ὅτι ὁ ἅγιος Νικόδημος ὁ νέος ἦταν Βεροιώτης καί μόνασε στό μοναστήρι τοῦ Φιλοκάλλη αὐτῆς τῆς πόλεως. Τό ἀξιοπερίεργο εἶναι ὅτι ὁ μοναχός αὐτός προσπαθοῦσε νά φέρει στό δρόμο τοῦ Χριστοῦ τίς πόρνες καί τοὺς κακοποιούς τῆς Θεσσαλονίκης, γι' αὐτό καί περνοῦσε πολλές ὥρες μαζί τους, γεγονός πού τοῦ δημιούργησε πολλά προβλήματα ἐκ μέρους τῶν ἄλλων μοναχῶν. Τέλος, δολοφονήθηκε ἀπό κακοποιούς, σέ ἡλικία 40 χρόνων. Θάφτηκε στό μοναστήρι του καί μετά λίγο χρόνο ἄρχισε νά ἀναδίδεται εὐωδία ἀπό τόν τάφο του. Μέ τή μεσολάβηση τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορα Ἀνδρονίκου τοῦ Β', κτίστηκε παρεκκλήσι στή μονή του καί ἀναγνωρίστηκε ὁ Νικόδημος ὡς ἅγιος. Αὐτά συνέβαιναν στό πρῶτο μισό τοῦ 14ου αἰ. Μονογραφία γιά αὐτόν τόν Βεροιώτη ἅγιο ἐτοιμάζω ἤδη καί ἐλπίζω ὅτι θά τυπωθῇ αὐτοτελῶς μέχρι τό τέλος τῆς τρέχουσας χρονιάς (1982). Ἐξάλλου, ὁ ὁσιος Ἀθανάσιος, ὁ νέος, ὁ ἰδρυτής τῆς μοναστικῆς ζωῆς τῶν Μετεώρων, ἦλθε ἀπό τή Θεσσαλονίκη (ὅπου εἶχε πάει, προερχόμενος ἀπό τό Ἅγιο Ὅρος) καί στή Βέροια (1340-1350), μαζί μέ τόν θεῖο του Γρηγόριο καί ἄλλους, καί κατέφυγε ὕστερα στοὺς Σταγούς, (στήν Καλαμπάκα) ἂν καί τοῦ ζητήθηκε νά μείνει ἐδῶ.

Ἄλλωστε δέν εἶναι τυχαῖο ὅτι στό μοναστήρι τοῦ Τιμίου Προδρόμου φυλάγεται (μεταξύ τῶν ἄλλων λειψάνων) καί ἡ κάρα τοῦ Ἁγίου Κλήμεντος τῆς Ἀχρίδας, ἀρχιεπισκόπου τῆς Βουλγαρίας καί μαθητῆ τῶν ἁγίων τῶν Σλάβων, τῶν Θεσσαλονικέων Κυρίλλου καί Μεθοδίου, πού ἐκχριστιάνισαν τοὺς Βουλγάρους.

14. Τόσο ἐντονη ἦταν ἡ θρησκευτική ζωή στή Βέροια, μέ τήν ἑκατοντάδα τῶν ἐκκλησιῶν καί τίς δεκάδες τῶν μοναστηριῶν, καί τόσοι πολλοί ἅγιοι καί ὁσιοι γιορτάζονταν στήν πόλη μας μέ ἰδιαίτερο καί χαρακτηριστικό τρόπο, ὥστε χρειάστηκε νά συνταχθεῖ ξεχωριστό τοπικό «ἑορτολόγιον διὰ τήν Βέρροϊαν τῆς Μακεδονίας», τό ὁποῖο ἐκδόθηκε ὕστερα ἀπό τόν Θεοδόσιο Κωττούνιο, τόν συμπολίτη μας γιαντρό καί ἀπόγονο τῆς εὐρύτερης οἰκογένειας τοῦ μεγάλου σοφοῦ Βεροιώτη Ἰωάννη Κωττούνιου. (Ὁ Θεοδόσιος Κωττούνιος, χρηματοδότησε -ὅπως εἶναι γνωστό- τήν ἐκδοση βιβλίου τοῦ Μάρκου Εὐγενικοῦ, ἀρχιεπισκόπου τῆς Ἐφέσου, πού τυπώθηκε στή «Βιέννα» στά 1784, μέ τίτλο «Κεφάλαια Συλλογιστικά...»). Καί τοῦτο μάλιστα ἀναφερόταν στή λατρεία τῶν ἁγίων καί ὁσίων στά χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας, στόν 18ο αἰῶνα. Ἔτσι, μπορεῖ νά ὑποθέσει κανένας πόσο ἐντονη ἦταν ἡ θρησκευτική κίνηση καί ζωή τῆς πόλεως στά Βυζαντινά χρόνια. Δυστυχῶς ὅμως δέν κατόρθωσα νά ἐντοπίσω καί νά ἀποκτήσω ἀκόμα ἀντίτυπο τοῦ μικροῦ τούτου βιβλίου (μέ τό τοπικό ἑορτολόγιο), ἂν καί ἐρευνῶ ἐδῶ καί εἴκοσι χρόνια καί ὑποχρεώθηκα σ'

δλους τούς ειδικούς μελετητές, στην 'Ελλάδα καί στο έξωτερικό. "Ας ελπίσουμε όμως ότι τελικά, θά είναι τυχερή ή εκκλησιαστική ιστορία της πόλεώς μας καί θά βρεθεί τό βιβλιαράκι αυτό, πού είναι τόσο σπουδαίο γιά τόν τόπο μας.

IV. Τουρκοκρατία

Θά δώσουμε τώρα μιά πιό συνοπτική εικόνα της εκκλησιαστικής ιστορίας της Βέροιας στά χρόνια της Τουρκοκρατίας, μιά καί είναι πιό γνωστά σέ περισσότερους τά σχετικά γεγονότα.

Είπαμε πιό πάνω ότι καί ή πόλη μας έζησε δύσκολες στιγμές στά 50-70 χρόνια τών συνεχών καταλήψεων, ανακαταλήψεων της κτλ. από τούς Σέρβους, τούς Τούρκους καί τούς "Ελληνες τοπάρχες.

"Εδω θά σημειώσουμε όσα είναι έντελώς αναγκαία:

1. Οί Τούρκοι κρέμασαν τόν μητροπολίτη "Αρσένιο, ένω (όπως λέγει ή παράδοση) ή άρχόντισσα Βιργινία έπεφτε από τόν πύργο της στά νερά της «Μπαρμπούτας», γιά νά γλιτώσει από τούς "Οθωμανούς καί γιά νά αφήσει ένα παρήγορο παράδειγμα πρός μίμηση στίς αύριανές της Σουλιώτισσες καί στίς Ναουσαίες, ότι δηλαδή δέν υπάρχουν μονάχα προδότες Χατζηκατβίες (Χαριτόπουλοι), πού πουλάνε τήν ψυχή τους γιά νά σώσουν «τό σαρκίον τους».

Οί κατακτητές κατέλαβαν αρκετές εκκλησίες, όπως τήν Παλιά Μητρόπολη (πού τήν ονόμασαν «Χουνκιάρ» ή «Ουνκιάρ» τζαμί, δηλαδή μοναρχικό, τοῦ αὐθέντη, μέ τό όποιο έννοοῦσαν τόν σουλτάνο Μουράτ Α', 1362-1389, ή αὐτοκρατορικό-σουλτανικό, ή τοῦ κραταιοῦ, ή, τέλος, σύμφωνα μέ ἄλλη, ἐσφαλμένη, ἐρμηνεία, θαυματουργό), τήν "Αγία Παρασκευή, τήν ἄλλη εκκλησία, τήν παλιότερη, πού ήταν ἀφιερωμένη στόν "Απόστολο Παῦλο, κοντά στό «Βῆμα» του κ.τ.λ. Οί Τούρκοι ἐγκατεστάθηκαν στήν ἐπάνω πόλη, δηλαδή στό νότιο καί στό δυτικό τμήμα της καί ἔκτισαν 16 τζαμιά τουλάχιστο, όσες δηλαδή ἦσαν καί οί συνοικίες τους.

Δέν ἐπέτρεπαν τό κτίσιμο νέων εκκλησιῶν ἀλλά μονάχα τήν ἐπιδιόρθωση ή τό ξανακτίσιμο στά ἐρείπια τών παλιότερων καί τοῦτο μέ σχετική ἄδεια μετά πολλά ἔξοδα γιά δικαιώματά τους καί γιά δωροδοκίες τών κεντρικῶν, τών περιφερειακῶν καί τών τοπικῶν ὑπηρεσιῶν καί ἐφόσο, βέβαια, οί καιροί δέν ἦσαν «δίσεκτοι». Γι' αὐτό ὑποστηρίζω ότι όλες οί εκκλησίες της Βέροιας, πού σώζονται σήμερα (καί ὑπῆρχαν καί στά χρόνια της Τουρκοκρατίας) πρωτοκτίστηκαν στά Βυζαντινά χρόνια. Πάντως, είναι περίεργο καί ἀξιοσημείωτο τό φαινόμενο της μεγάλης καί ἀφύσικης δραστηριότητας στό (ξανα-)κτίσιμο εκκλησιῶν στή Βέροια στό 16ο αἰ., όπως καί στους ἐπόμενους. "Ο βυζαντινολόγος κ. Θανάσης Παπαζώτος ἤδη ἀσχολήθηκε

τελευταία σέ μελέτες του (πού δημοσιεύτηκαν στό περιοδικό «Μακεδονικά») μέ τό γεγονός τοῦτο, ἀλλά τό ζήτημα χρειάζεται καί ἀξίζει νά μελετηθεῖ πιά διεξοδικά σέ συνδυασμό καί μέ τά ἱστορικά γεγονότα αὐτῆς τῆς περιόδου.

Οἱ ἐξισλαμισμοί, ἀπό τήν ἄλλη μεριά, χριστιανῶν ἦσαν πιά ὑπόθεση συνηθισμένη.

2. Οἱ ραγιαδες συσπειρώθηκαν γύρω ἀπό τόν μητροπολίτη τους, γιατί ὁ Μωάμεθ Β', ὁ κατακτητής, ἀναγνώριζε τόν ἀρχιερέα σάν μοναδικό ἀντιπρόσωπο καί ἐκπρόσωπο τῶν Χριστιανῶν. Ἡ ἐκκλησία ἔγινε τό καταφύγιο τῶν ἀδικουμένων καί τῶν κατατρεγμένων καί «ὅταν τ'ἀσκίαζε ἡ φοβέρα καί τά πλάκωνε ἡ σκλαβιά» (ὅπως στιχοῦργησε ὁ ποιητής) ὁ Οἰκουμενικός πατριάρχης καί οἱ μητροπολίτες-ἐπίσκοποι ἦσαν τό ἀποκλειστικό λιμάνι σωτηρίας, ἰδιαίτερα στίς πόλεις ἐκεῖνες, στίς ὁποῖες δέν ὑπῆρχαν πρεσβευτές ἢ πρόξενοι τῶν «Μεγάλων Δυνάμεων». Βέβαια (ὅπως, ἄλλωστε, συμβαίνει πάντοτε σέ παρόμοιες, ἀνώμαλες καί εἰδικές, περιστάσεις), ἡ ὑπαρξη ἢ μή τῆς κατάλληλης προσωπικότητας, ἢ ποιότητα τοῦ ἠθικοψυχοπνευματικοῦ ἥθους καί τῆς λεβεντιάς τοῦ καθένα ἱεράρχη, ἔκρινε συχνά τήν τύχη καί τή μοίρα τοῦ ποιμνίου του. Ἀπό ὅσα ἐγγραφα τοῦ τουρκικοῦ ἱεροδικείου τῆς Βέροιας δημοσιεύτηκαν καί ἀπό τοὺς ἐλληνικοὺς κώδικες τῶν τελευταίων χρόνων, πού διασώθηκαν (καί φυλάγονται στό μητροπολιτικό μέγαρο), εἶναι δυνατό νά σχηματίσουμε μιά, κάποια, σχετική ἀντίληψη γιά ὅσα συνέβηκαν στά χρόνια τῆς πιά πολύχρονης πολιτικῆς καί θρησκευτικῆς δουλείας τοῦ Ἔθνους μας...

3. Θά δώσουμε τώρα μερικά στοιχεῖα γιά τοὺς μητροπολίτες τῆς Βέροιας-Νάουσας (στά χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας) μέ βάση τά ὅσα στοιχεῖα συγκέντρωσα πρὶν μερικά χρόνια. Ὁ κατάλογος θά ἔχει, ὅπωςδὴποτε, ἑλλείψεις, λάθη καί κενά, γιατί δέν ἔχω συνεχίσει καί τελειώσει τὴ συλλογή καί τὴν ἐπεξεργασία τοῦ σχετικοῦ ὕλικου.

Ἀγνοοῦμε τά ὀνόματα τῶν μητροπολιτῶν τῶν πρώτων χρόνων. Στά 1467 ὑπογράφει ὁ Ἰωσήφ, ἐνῶ ἑπτὰ χρόνια ὕστερα (ἀπ' ὅσα γνωρίζουμε) ἀρχιεράτευε ὁ Νεόφυτος, τόν ὁποῖο διαδέχτηκαν, ὁ Μεθόδιος (1490), ὁ Γεννάδιος (1508) καί ὁ Ἰγνάτιος (1550). Ἀκολούθησαν, ὁ Ματθαῖος (1554) καί ὁ (Ἀθηναῖος) Νεόφυτος (1555). Λίγο ὕστερα πληροφοροῦμαστε ὅτι καί ἄλλο μέλος τῆς (Μακεδονικῆς) οἰκογένειας τῶν Μαλάκη, ὁ Θεοφάνης, διετέλεσε μητροπολίτης τῆς Βέροιας (1566-1571), ἐνῶ ὕστερα ξέρομε τόν Μητροφάνη (1572-1578), τόν Κύριλλο (1579), τόν Ἀρσένιο (1593), τόν Παῖσιο (1605-1607), τόν Ἰωάσαφ (1610), τόν Ἀβέρκιο (1613) καί τόν Γαβριήλ (1615).

Κατόπιν, μαθαίνομε ὅτι ἔγινε (1618) μητροπολίτης ὁ περίφημος Κύριλλος, ὁ Κονταρής, ὁ μεγάλος ἀντίπαλος τοῦ Κυρίλλου τοῦ Λούκαρη στόν Οἰκουμενικό, πατριαρχικό θρόνο, ὅπου ἀνεβοκατέβηκε πολλές φορές, ἐνῶ -ὅπως ὑποτίθεται- κρατοῦσε κενό καί τόν μητροπολιτικό θρόνο τῆς

Βέροιας, πού όπως φαίνεται από τις πηγές (: «ὁ ἐκ Βερβόιας» ἢ «ὁ Βερβόιας»), ἦταν καὶ γενέτειρά του, ὅπου ἄλλωστε ἐπέστρεψε συχνά, ὅταν ἔχανε τὴ δύναμή του στὴν Πόλη.

Ὑστερα (1638) μητροπολίτης ἔγινε ὁ Ἰωακείμ, πού κατόπιν ἀναδείχθηκε ἐπίσης σέ Οἰκουμενικό πατριάρχη καὶ ἀκολούθησε ὁ ἀξιόλογος Ἰωαννίκιος, πού καταγόταν ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρεια τῆς Αἰγύπτου καὶ ἦταν γνώριμος τοῦ πολὺ σπουδαίου Βεροιώτη ιερωμένου καὶ ἔγκριτου ἐκκλησιαστικοῦ Μητροφάνη Κριτοπούλου, ὁ ὁποῖος ἔγινε καὶ πατριάρχης στὴν Ἀλεξάνδρεια.

Μετά (1645-1649) ἔγινε μητροπολίτης ὁ Ἰωάσαφ, ὁ Β', ὁ ὁποῖος φαίνεται ὅτι ἀντικαταστάθηκε ἀπὸ τὸν περιβόητο Ἰωακείμ, Β', πού δὲν τὰ πῆγαινε καλά μέ τοὺς χριστιανούς καὶ ἰδιαίτερα μέ τοὺς Ναουσαίους, γιατί κατηγορήθηκε γιὰ «αἱρετικές» τάσεις μέ συνέπεια νά καθαιρεθεῖ ἀπὸ τὸν θρόνο δύο φορές τουλάχιστο (1655 καὶ 1690) καὶ νά ἀντικατασταθεῖ ἀπὸ τὸν Ἀθανάσιο. Τό ὅλο ὅμως θέμα χρειάζεται εἰδική ἐξέταση, γιατί παρουσιάζει πολυποίκιλο ἐνδιαφέρον.

Ὑστερα ξέρομε τὸν Μακάριο (1692) καὶ ἔχομε καὶ τοὺς Ἰωάννη καὶ Ἐμμανουήλ, χωρὶς νά ξέρομε ὅμως ἂν ἦσαν πραγματικά ἱεράρχες τῆς μακεδονικῆς Βέροιας. Κατόπιν πληροφορούμαστε ὅτι ποίμαναν ὁ Λεόντιος (1705-1715), ὁ Μακάριος Β' (1715-1725), ὁ Ἰωακείμ Γ' (1725-1745) καὶ ἄλλοι, ἀμφισβητούμενοι ὅμως.

Ἀκολουθοῦν ὁ Σαμουήλ (1746-1763), ὁ Δωρόθεος (1763-1768) καὶ ὁ Δανιήλ (1769-1799), πού συμμετεῖχε στὴν προσπάθεια γιὰ τὴν ἐπανάσταση καὶ τῆς περιοχῆς μας στὰ χρόνια 1787-1792.

Κατόπιν γνωρίζομε ὅτι ἔγινε μητροπολίτης ὁ διάσημος Χρῦσανθος (1799-1811), ὁ ὁποῖος καταγόταν ἀπὸ τό Γραμματικό τῆς Ἑδεσσας. Αὐτός διόρθωσε-συμπλήρωσε καὶ ἐπιμελήθηκε τὴ δεύτερη ἐκδοση τοῦ συναξαριοῦ καὶ τῆς ἀκολουθίας τοῦ ὁσίου Ἀντωνίου, τοῦ νέου, τῆς Βέροιας (1806). Ὁ Χρῦσανθος ἔγινε μετὰ μητροπολίτης τῶν Σερρῶν, γιὰ νά καταλῇ σέ Οἰκουμενικό Πατριάρχη. Ἀξίζει νά σημειωθεῖ ὅτι ὁ Χρῦσανθος εἶχε καὶ ἐξαιρετικά, πνευματικά ἐνδιαφέροντα καὶ ὅτι μερικά βιβλία του σώζονται ἀκόμα στὴν Κεντρικὴ Δημοσίᾳ Βιβλιοθήκῃ τῆς πόλεώς μας.

Ἄλλοι μητροπολίτες τῆς Βέροιας ὑπῆρξαν, ὁ Ζαχαρίας (1811-1822), ὁ Μεθόδιος (1823-1831), ὁ Διονύσιος (1831-1848), ὁ Θεόκλητος (1848-1863), ὁ Σωφρόνιος (1863-1869), ὁ Βενέδικτος (1869-1877), ὁ Προκόπιος (1877-1892), ὁ Κοσμάς Εὐμορφόπουλος (1892-1895), ὁ ὁποῖος διοργάνωσε καλύτερα τὰ κοινοτικά κ.τ.λ. πράγματα, ὁ Κωνστάντιος Ἰσαακίδης (1895-1906), ὁ Ἀπόστολος (1906-1909), ὁ Λουκάς (1909-1911) καὶ τελευταῖος (στό μεταίχμιο τῶν δύο ἐποχῶν) ὁ Καλλίνικος Δελικάνης, ὁ ὁποῖος ἦταν καὶ δόκιμος συγγραφέας.

Μετά τὴν Τουρκοκρατία μητροπολίτες χρημάτισαν, ὁ Κωνστάντιος, ὁ

Β' (1922), ο Χρυσόστομος (1924) και ο Σωφρόνιος Β', ο Σταμούλης, ο οποίος ήταν Βεροιώτης-Θρακιώτης, μορφωμένης πολύ αλλά και ιδιόρρυθμος, γι' αυτό και αντικαταστάθηκε από τον Πολύκαρπο Σακελλαρόπουλο (1927), τον οποίο (όταν πέθανε) αντικατέστησε ο 'Αλέξανδρος Δηλανάς (1943-1958). Τον διαδέχθηκε ο Καλλίνικος Χαραλαμπίδης (1958) για να αντικατασταθεί (1968) από τον σημερινό μητροπολίτη κ. Παύλο Γιαννικόπουλο, ο οποίος πρόσθεσε και το «...Καμπανίας» στον τίτλο του μητροπολίτη της Βέροιας-Νάουσας και του οποίου ο προηγούμενος τίτλος ήταν (ίσως από το 1744 ή 1745) «'Ο Βεροίας και Ναούσης, υπέρτιμος και έξαρχος Θεσσαλίας», όπως σημειώθηκε και πιο πάνω.

4. Θά κλείσω την όμιλία μου, σημειώνοντας ότι με την εκκλησιαστική ιστορία της Βέροιας στα χρόνια της Τουρκοκρατίας σχετίζονται ακόμα, ο Θεοφάνης 'Ελεαβούλκος, πού ήταν θρησκευτικός συγγραφέας και ρήτορας, του οποίου η μητέρα ήταν Βεροιώτισσα, ο μαθητής του 'Αγιος Θεωνάς, (γεγονός όμως πού αμφισβητήθηκε), ο 'Αθανάσιος «Βερροιαίος», ο οποίος ήταν αρχιεπίσκοπος στο Σινά από το 1708 έως το 1720 και για τον οποίο αποκτήσαμε πολλές πληροφορίες από βιβλίο, πού κυκλοφόρησε πριν λίγους μήνες, ο Βεροιώτης επίσκοπος της Κοζάνης (1785) Θεόφιλος, ο ιεροδιάκονος Καλλίνικος, πού δολοφονήθηκε στα Χανιά της Κρήτης (19.5.1822), οι οί δσιοι Διονύσιος, ο νέος, ο του 'Ολύμπου, Θεοφάνης, ο νέος, ο πολιούχος της Νάουσας, πού μόνασαν και στη Σκήτη του Προδρόμου, ο δσιος Νικάνωρ των Γρεβενών, ο έθνομάρτυρας Κοσμάς ο Αίτωλός, πού πέρασε και δίδαξε και στη Βέροια (1775), ενώ σπουδαία μοναστήρια ήσαν και της Καλήπετρας, των 'Αγίων Πάντων, του Προφήτη 'Ηλία (ή της Παναγιάς, για το οποίο δημοσίευσε ειδική μελέτη, στα «Μακεδονικά», τόμ. 21, 1981, σελ. 93-108, ο βυζαντινολόγος κ. Θανάσης Παπαζώτος), της Μουτσάλης, της Δοβράς και της Σφήνιτσας. Τέλος, από κατάλογο του 1912, μαθαίνουμε τα όνόματα 72 εκκλησιών της πόλεως, πού υπήρχαν και στα χρόνια της Τουρκοκρατίας, μεταξύ των οποίων σπουδαίες ήσαν του Χριστού, της Παλιās Μητροπόλεως, του 'Αγίου Κηρύκου και της 'Ιουλίττης, του Μεγάλου Θεολόγου κ.ά. Για τούτες δημοσίευσα ήδη πολλά ιστορικά στοιχεία στο 2ο τόμο της 'Ιστορίας της Βέροιας, τα όποια θα συμπληρώσω στον 3ο τόμο του ίδιου βιβλίου μου.

